

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas

Informacijos visuomenės studijų centras
ILGALAIKIO NEDARBO MAŽINIMO GALIMYBĖS

Irmos Daukantienės
Informacijos visuomenės studijų
magistro darbas

Mokslinis vadovas: doc. Gruževskis Boguslavas

VILNIUS, 2006

TURINYS

Santrauka.....	3
Summary.....	4
Įvadas.....	5
1. Ilgalaikis nedarbas ir socialinė atskirtis.....	7
1.1. Socialinė atskirtis.....	7
1.1.1. Socialinės atskirties samprata, problemos.....	7
1.1.2. Socialinės atskirties, kaip ilgalaikio nedarbo pasekmės, mažinimo galimybės.....	12
1.2. Ilgalaikis nedarbas ir jį sąlygojantys veiksniai.....	16
2. Socialinės atskirties ir ilgalaikio nedarbo pokyčiai Lietuvoje ir ES.....	25
2.1. Gyvenimo lygis ir skurdas Lietuvoje.....	25
2.2. Ilgalaikio nedarbo statistika ir dinamika Lietuvoje.....	33
2.3. Europos Sąjungos socialinės atskirties rodikliai.....	41
2.4. Ilgalaikis nedarbas Europos Sąjungoje.....	43
3. Tyrimo „Ilgalaikiai bedarbiai ir socialinė atskirtis“ analizė.....	45
4. Ilgalaikio nedarbo ir socialinės atskirties mažinimo galimybių priemonių sistema.....	56
Išvados.....	65
Pasiūlymai.....	66
Literatūros sąrašas.....	68
Priedas (anketa).....	71

ILGALAIKIO NEDARBO MAŽINIMO GALIMYBĖS SANTRAUKA

Darbo „ILGALAIKIO NEDARBO MAŽINIMO GALIMYBĖS“ tikslas yra remiantis mokslininkų tyrimais, statistiniais duomenimis bei ilgalaikių bedarbių apklausos analize įvertinti ES šalių ir Lietuvos ilgalaikių bedarbių padėtį darbo rinkoje, numatyti tokių žmonių pagrindines užimtumo gebėjimų didinimo kryptis bei priemones.

Tarp daugelio ekonominių problemų reikšmingą vietą užima nedarbas. Nedarbas (ypač ilgalaikis) – sudėtinga ekonominė ir socialinė problema, tiesiogiai ir stipriai veikianti tiek atskirus asmenis, tiek ir visą šalį. Nedarbo problema daro nevienodą įtaką tiek atskiriems asmenims: kai kurie jų niekada nesusiduria su šia problema, kiti – patenka į bedarbių gretas dažnai ir ilgam laikui. Dažnai neturintys darbo žmonės jaučia psichologinę įtampą ir nepasitikėjimą ateitimi. Nedarbas mažina jų socialinį ir ekonominį aktyvumą, o neretai lemia ir socialinę atskirtį, kuri yra nesuderinama su žmogaus socialine raida.

Ilgalaikio nedarbo problema yra aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir Europos Sąjungos šalyse. Vakarų valstybės, nors ir turėdamos gerokai labiau išplėtotą rinkos ūkį, nepajėgia išspręsti šios problemos.

Atlikus tyrimą ir išanalizavus statistinius duomenis buvo prieita išvados, kad skurdo mažinimo strategija turi apimti visus valstybės politikos aspektus: užimtumo didinimą, ekonomikos augimo spartinimą, žemės ūkio reformos spartinimą, švietimo sistemos tobulinimą. Kovoiant su skurdu ir socialine atskirtimi labai svarią paramą galima gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų.

REDUCING LONGTERM UNEEMPLOYMENT

SUMMARY

REDUCING LONGTERM UNEEMPLOYMENT. Unemployment occupies a significant place among many economical problems. Unemployment (in particular long-term unemployment) is a complicated economical and social problem, having a direct and deep impact both on individuals and on the entire country. Unemployment problem differently influences separate individuals: some of them never encounter this problem, while others often and for a long period join the unemployed. Often the unemployed persons feel psychological tension and do not believe in the future. Unemployment reduces their social and economical activity and often preconditions social exclusion, which is incompatible with a human's social development.

The problem of long-term unemployment is relevant not only in Lithuania but in European Union Member States as well. Western countries, although they have a better developed market economy, are incapable of solving this problem.

The aim of this paper is, while referring to scientists' researches, statistical data and the analysis of the survey of long-term unemployed persons, to evaluate the situation of long-term unemployed persons in labour markets of the EU countries and Lithuania, propose the main trends and measures for improving employment capabilities of such persons.

After carrying out the survey and analysing statistical data, the conclusion has been drawn that the poverty reducing strategy should encompass all aspects of the state policy: increasing the employment level, accelerating economical development and the agricultural reform, as well as improving the educational system. While fighting poverty and social exclusion, very significant support could be received from the European Union structural funds.

Temos aktualumas. Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuva padarė didelę pažangą daugelyje sričių. Tačiau pažangos sparta toli gražu nėra tolygi. Žengiant į rinkos ekonomiką, Lietuva susidūrė su daugeliu pokyčių ir problemų. Bene svarbiausios iš jų yra darbo rinkos problemos, nes pokyčiai darbo rinkoje tiesiogiai susiję su darbo jėga, t.y. su žmonėmis. Nuo situacijos darbo rinkoje didžia dalimi priklauso gerovė, žmonių psichologinė bei fizinė sveikata.

Darbas yra ne vien žmogaus pajamų, bet ir socialinės padėties, pilnavertiškumo pagrindas. Ekonomikos požiūriu darbas – tai riboto išteklių panaudojimas, gaminant norimas prekes bei paslaugas. Dėl to tiek atskiras asmuo, tiek visuomenė gauna didžiausias pajamas bei paslaugas, kai visi, kurie gali ir nori, dirba.

Tarp daugelio ekonominių problemų reikšmingą vietą užima nedarbas. Nedarbas (ypač ilgalaikis) – sudėtinga ekonominė ir socialinė problema, tiesiogiai ir stipriai veikianti tiek atskirus asmenis, tiek ir visą šalį. Nedarbo problema daro nevienodą įtaką tiek atskiriems asmenims: kai kurie jų niekada nesusiduria su šia problema, kiti – patenka į bedarbių gretas dažnai ir ilgam laikui. Dažnai neturintys darbo žmonės jaučia psichologinę įtampą ir nepasitikėjimą ateitimi. Nedarbas mažina jų socialinį ir ekonominį aktyvumą, o neretai lemia ir socialinę atskirtį, kuri yra nesuderinama su žmogaus socialine raida.

Ilgalaikio nedarbo problema yra aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir Europos Sąjungos šalyse. Vakarų valstybės, nors ir turėdamos gerokai labiau išplėtotą rinkos ūkį, nepajėgia išspręsti šios problemos. Ilgalaikis nedarbas yra nuolatinis išsivysčiusių rinkos šalių palydovas.

Problema. Ilgalaikiai bedarbiai, ne tik dažnai priversti skursti, bet dažnai jaučia ir socialinę atskirtį.

Problemos ištyrimo lygis. Ilgalaikio nedarbo problema nėra gausiai nagrinėta. Ją nagrinėjo M. Setzer, R. Klopffleisch, C. Rolle, G. Sheldon. Lietuvoje yra atlikta tik keletas ilgalaikio nedarbo tyrimų: 1998 m. R. Orientienė Alytaus darbo biržoje yra atlikusi ilgalaikio nedarbo tyrimą, 2001 m. Lietuvos darbo biržos užsakymu atliktas Darbo ir socialinių tyrimų instituto ilgalaikių bedarbių tyrimas. Statistikos departamentas ir Darbo birža pateikia tik statistinius duomenis, tačiau nepateikia detalesnės situacijos analizės.

Tyrimo objektas. Šio tyrimo objektas yra ilgalaikiai bedarbiai, kaip probleminė asmenų grupė darbo rinkoje, jų situacija ES šalių ir Lietuvos darbo rinkoje.

Šios problemos tyrimas yra gana sudėtingas, nes tyrimo objektas yra į skurdą patekusi grupė žmonių, kurie ne visada suvokia savo padėtį darbo rinkoje, jiems būdinga vis labiau ryškėjanti socialinė atskirtis

Šio **darbo tikslas** – remiantis mokslininkų tyrimais, statistiniais duomenimis bei ilgalaikių bedarbių apklausos analize įvertinti ES šalių ir Lietuvos ilgalaikių bedarbių padėtį darbo rinkoje, numatyti tokių žmonių pagrindines užimtumo gebėjimų didinimo kryptis bei priemones.

Darbo uždaviniai:

- išanalizuoti socialinės atskirties ir ilgalaikio nedarbo sampratą;
- įvertinti ilgalaikių bedarbių padėtį darbo rinkoje;
- pateikti statistinius duomenis apie skurdą ir ilgalaikį nedarbą Lietuvoje ir ES;
- išsiaiškinti ilgalaikio nedarbo priežastis;
- atlikti ilgalaikių bedarbių tipizaciją pagal jų padėtį darbo rinkoje;
- aptarti šios grupės asmenų profesinio mokymo ir persikvalifikavimo galimybes;
- išsiaiškinti kaip ilgalaikis nedarbas keičia žmonių gyvenimą;
- išanalizuoti kaip ilgalaikis nedarbas lemia socialinę atskirtį;
- aprašyti atlikto tyrimo rezultatus;
- parengti pasiūlymus dėl ilgalaikio nedarbo mažinimo.

Darbe naudojami Eurostat, Statistikos departamento prie LRV, Lietuvos darbo biržos statistiniai duomenys.

1. ILGALAIKIS NEDARBAS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS

1.1. Socialinė atskirtis

Visuomenė nėra vienalytė. Įvairių socialinių grupių gyvenimo kokybė skiriasi tiek kokybiniais parametrais (išsilavinimu, pajamomis, sveikata ir t.t.), tiek kokybiškai. Kiekvienoje visuomenėje egzistuoja priežastys, dėl kurių kai kurie žmonės jaučiasi nesą arba iš tikrųjų nėra visuomenės, kurioje gyvena, dalis.

Dėl socialinių ekonominių bei politinių pokyčių, transformacijų įtakos nuolat vyksta mokslinė diskusija apie tai, kad šiuolaikinė visuomenė yra labai poliarizuota. Lietuvoje, pasikeitus socialinėms ekonominėms sąlygoms, tam tikros grupės žmonių jaučiasi socialiai nesaugios, jiems sunku prisitaikyti prie šiuolaikinio gyvenimo tempo, prie socialinių ekonominių ir politinių pokyčių. Vis daugiau įvairių socialinių visuomenės grupių tampa iš dalies ar visiškai socialiai atskirtos. Socialinė atskirtis yra sudėtingas reiškinys, kurio negalima vienareikšmiškai nusakyti. Plačiąja prasme socialinę atskirtį galima apibūdinti ir kaip visuomenėje egzistuojantį pilietinių teisių apribojimą tam tikroms žmonių grupėms, nesavanorišką nutolimą nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių.

1.1.1. Socialinės atskirties samprata, problemos

Akademinė diskusija apie socialinę atskirtį Vakarų mokslinėje literatūroje pradėta XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmetyje, o pirmą kartą buvo pavartota Prancūzijoje 1974 m. aptariant socialinio draudimo neapsaugotų žmonių kategorijų (psichiškai ir fiziškai neįgalių, delingentinių, smarkiai piktnaudžiaujančių alkoholiu ir narkotikais, vienišų tėvų ir kitų "asocialių" žmonių) padėtį. Tačiau dešimtajame dešimtmetyje socialinė atskirtis šioje šalyje atsidūrė debatų dėl naujo požiūrio į skurdo prigimtį centre. Naujas požiūris į skurdo prigimtį susijęs su technologiniais pokyčiais ir ekonomikos restruktūrizavimu, su visuomenės struktūriniais pokyčiais, o ne su tik pajamų nesaugumą sukeliančiais svyravimais. Socialinės atskirties terminas gerai tinka įvardyti santykiui tarp visuomenės ir į ilgalaikę bedarbystę pirmiausia patenkančių menkai išsilavinusių darbininkų, pirmosios darbo vietos negaunančio jaunimo, vienišų žmonių, kurių daugėja silpnėjant šeimos stabilumui. (Lazutka: 2001, 105).

M. P. Šaulauskas (2000, 46) teigia, kad socialinė atskirtis suprantama kaip visuomenės procesas ir padarinys, kuris lemia ir apibrėžia piliečių nebuvimą sudėtine “normalios” visuomenės dalimi. Tad socialinė atskirtis yra universali – politinė, ekonominė, kultūrinė, religinė ir socialinė – kategorija. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys socialinės atskirties buvimą yra trejopi – politiniai, socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai.

G. Binkauskienė ir A. Misiūnas (2004, 117) teigia, kad socialinių mokslų atstovai dar neranda vieningo socialinės atskirties apibrėžimo. Kai kurie socialinę atskirtį bando paaiškinti vienu paprastu sakiniu: “kas yra viduje ir kas yra išorėje”. Šis apibrėžimas palieka erdvės naujoms atskirties teorijoms ir sampratoms.

Socialinė atskirtis plačiausiais bruožais suprantama kaip kuo įvairiausių visuomenės grupių atsiskyrimas nuo galimybės dalyvauti pagrindiniuose visuomenės plėtros procesuose. Kitaip tariant socialinė atskirtis nurodo tas socialines grupes, kurios yra menkiau integruotos į visuomenę, kurios turi mažiau arba visai neturi galimybių dalyvauti politiniame, socialiniame, ekonominiame šalies gyvenime. Savo forma ir turiniu socialinė atskirtis įvairuoja nuo anksčiau įgytų teisių arba padėties netekimo iki visiškų socialinių ryšių nutraukimo (pvz. benamiai valkatos). Todėl socialinę atskirtį reikia nagrinėti pilietinių teisių plačiąja prasme aspektu, kaip politinių, socialinių ir ekonominių teisių derinį. Toks būdas padeda nustatyti, kokie faktoriai lemia nesavonorišką galimybių apribojimą naudotis šiomis teisėmis visuomenėje tam tikroms žmonių grupėms. Šių apribojimų priežastys gali būti asmeninio arba (ir) visuomeninio pobūdžio. (Zaleskienė: 1998, 18)

Asmeninės. Žmogus dėl tam tikrų asmeninių psichologinių, kultūrinių ir ekonominių priežasčių nelaiko savęs visuomenės dalimi. Laiku neidentifikuotos, šios priežastys sudaro prielaidas žmogui pasijusti izoliuotam nuo jį supančios aplinkos: šeimos, artimųjų, vietos bendruomenės narių. Daugėjant žmonių negalinčių pasipriešinti atskirties procesui, gali susidaryti ilgą laiką arba nuolatos nuo visuomenės atskirtų žmonių grupė.

Visuomeninės. Pati visuomenė dėl tam tikrų istorinių, politinių, kultūrinių, socialinių priežasčių, ignoruodama vienos ar kitos grupės poreikius, interesus, siekius sudaro sąlygas ne tik pavieniems asmenims, bet ir ištisoms gyventojų grupėms jaustis izoliuotomis, atskirtomis nuo likusios visuomenės dalies (tautinės mažumos, religinės grupės, nelegalūs imigrantai, gyventojai be pilietybės, įtariamieji, nuteistieji, bedarbiai,

benamiai ir kt.). Dažnai (ypač ekonominio nuosmukio ar gilių socialinių transformacijų metais) tarp tokių žmonių gali atsirasti didelės visuomenės grupės, pvz., pensininkai, moterys, nepilnos šeimos su vaikais ir kt.

A. Poviliūnas (2003, 29) išskiria objektyvią ir subjektyvią socialinės atskirties sampratas.

Objektyvioji socialinės atskirties samprata skirstoma į tris grupes:

- visuomenė iš esmės sutaria dėl normų, ir dėl to palyginti nesunku išskirti kitoniškas gyvenimo formas, kurios gali būti apibrėžiamos kaip socialinės atskirties atvejai;
- socialinės atskirties konceptualizmas yra susijęs su socialinėmis praktikomis, kurių tikslas – užkirsti kelią socialinės atskirties plitimui;
- socialinės praktikos dar kartą patvirtina, jog visuomenę vienija tam tikros bendros normos, kurios tampa ir socialinės atskirties matu.

Subjektyvioji socialinės atskirties samprata:

- teigiama, kad žmonės ir grupės sąveikauja ir bendrauja tarpusavyje pasitelkdami visiems bendrus simbolius. Ši simbolinė komunikacija leidžia socialinėms grupėms nustatyti ir priskirti vienos kitoms tam tikrą apibūdinimą ar tipą ir atitinkamai veikti;
- daroma prielaida, kad socialinę atskirtį geriausia suprasti ir aiškinti pagal socialinių grupių sąveikavimą, kurio metu žmonės ar socialinės grupės yra priskiriami įvairiems tipams;
- šio požiūrio šalininkai mano, kad socialinės grupės ir žmonės elgiasi, vadovaudamiesi suteiktais arba gautais apibrėžimais

I. Zaleskienė (1998, 18-19) teigia, kad socialinės atskirties procesą, o sykiu visuomeninę sanklodą Lietuvoje per paskutinį dešimtmetį iš esmės sąlygoja trys faktorių grupės: teisiniai politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai faktoriai.

Teisiniai politiniai faktoriai. Atkūrus nepriklausomybę valstybė deklaruoja savo strategines integralios visuomenės nuostatas ir visomis savo galiomis (priimdama įstatymus, juos įgyvendindama, kontroliuodama jų veikimą) stengiasi jas transformuoti kasdieniniame visuomeniniame gyvenime: įveikti arba bent jau sumažinti socialinės atskirties mąstą ir jos padarinius.

Sovietmečiu socialinę atskirtį daugiausia lėmė teisiniai ir politiniai santykiai. Tuo metu Lietuvos piliečiai turėjo tik deklaratyvias politines teises, valstybė reguliavo netgi

privatų gyvenimą, todėl žmonėms patiems nereikėjo prisiimti atsakomybės nei už savo ateitį, nei už dabartį: visi buvo įdarbinti, suteikiamas gyvenamasis plotas, negrėšė nei nedarbas, nei bedarbystė. Vaikai privalėjo lankyti mokyklą (tėvai buvo atsakingi už vaikų teisės į mokslą užtikrinimą). Visi gyventojai nemokamai galėjo kreiptis medikų pagalbos. Sovietinė visuomenė buvo atskirta nuo pasaulio bendruomenės, tačiau ir jos viduje buvo sukurta daugybė kliūčių: ribojamos asmeninės laisvės, saviraiškos ir iniciatyvų galimybės. Disidentai, priešinęsi komunistinei ideologijai, buvo persekiojami ir dažnai negalėjo gauti išsilavinimo ir jų išsilavinimo atitinkančio darbo. Taigi oficialiai turėdami visas teises, šie žmonės buvo atskirti nuo visuomenės dėl politinių įsitikinimų.

Nepriklausomybę atkūrusi ir į pasaulio tautų bendriją įsijungti pasiryžusi Lietuva prisiėmė pagrindinę priedermę - garantuoti ir ginti žmogaus teises. Tą faktą patvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, garantuojanti asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą, teisę laisvai reikšti įsitikinimus, dalyvauti valstybės valdyme, teisę į privačią nuosavybę. Tačiau dabartinė visuomenės raidos pakopa leidžia teigti, kad realiai ne kiekvienas gali pasinaudoti konstitucinėmis teisėmis. Norint pasinaudoti politinėmis ir kultūrinėmis teisėmis tenka susidurti su kliūtimis nepaisant to, kad šios teisės yra grindžiamos Konstitucija ir įstatymais. Lietuvoje jos nesiejamos su tyčinėmis kliūtimis, kurias sudaro valstybė.

Socialiniai ekonominiai faktoriai. Prieš atkuriant Lietuvoje nepriklausomybę socialinę atskirtį daugiausia lėmė politiniai ir teisiniai faktoriai, tuo tarpu šiuo metu pagrindinį poveikį daro socialiniai ekonominiai faktoriai. Didelės visuomenės grupės gali netikėtai pasijusti esančios ribinės dėl savo tautybės, lyties, išsilavinimo, profesijos, pajamų ar tikėjimo. Sugriuvus sovietinei ekonomikai, dauguma tam tikrų profesijų žmonių tapo bedarbiais, o priėmus valstybinės kalbos įstatymą, kitakalbiai susidūrė su kliūtimis darbe ir kasdieniniame gyvenime. Naujai atskirti tapo bedarbiai, netekę darbo dėl to, kad gerai nemoka valstybinės kalbos.

Analizuojant socialinę atskirtį šiuolaikinėje visuomenėje, susiduriame su nepakankamu valstybės ir visuomenės dėmesiu užtikrinti socialines ir ekonomines teises bei lygybės principą. Socialinė atskirtis dažnai siejama su gyvenimo lygiu, darbu ir užimtumu, gyvenamąja vieta, amžiumi, lytimi. Žemos pajamos ir skurdas neleidžia įgyvendinti visiems gyventojams pilietinių teisių ir gyventi pilnaverčio gyvenimo. Pagal vartojimo struktūrą šie piliečiai (ypač neturtingiausieji) beveik visas savo pajamas išleidžia maistui ir komunalinėms paslaugoms, tuo tarpu išlaidos sveikatos priežiūrai,

švietimui, laisvalaikiui, kultūrai yra neproporcingai mažos. Tarp gyventojų grupių, kurioms gresia skurdas, atsiduria šeimos su nepilnamečiais vaikais, pensininkai, bedarbiai. Dauguma darbingų žmonių išsilavinimą įgijo planinės ekonomikos metais, taigi šiandien daugelis jų neturi konkurencingos kvalifikacijos ir susiduria su nedarbo grėsme. Nedarbas, ypač ilgalaikis, plinta ne tik tarp žmonių, kurių išsilavinimas ar darbas neatitinka paklausos, bet ir tarp patirties neturinčio jaunimo. Nesaugus, žemos kvalifikacijos darbas, suteikiantis daugeliui žmonių pragyvenimą, priverčia juos susidurti su socialiniais pavojais, kurie siejasi su senatve, nedarbu, liga, ir pasmerkia būti atskirtiems nuo visuomenės ateityje. Taip pat reikia paminėti, kad nelankantys mokyklos vaikai ateityje papildys ribinėms grupėms priklausančiųjų gretas.

Socialinė atskirtis siejama ir su gyvenamąja vieta. Kaimo gyventojų socialinė atskirtis yra daug ryškesnė: mažesnės galimybės gauti darbą, naudotis moderniomis buities priemonėmis, ribotos galimybės naudotis sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros paslaugomis. Žmogaus socialinės raidos indikatoriai rodo, kad kaime gyvenimo kokybė yra žemesnė.

Su amžiumi siejama socialinė atskirtis yra pati skaudžiausia, nes ji apima vaikus. Kadangi vaikai negali kontroliuoti arba daryti įtakos jų socialinę atskirtį lemiančioms aplinkybėms, neretai yra pažeidžiamos jų teisės. Daugėja beglobių vaikų ir našlaičių, vaikai dažnai tampa skurdo aukomis, kadangi šeimos turinčios nepilnamečių vaikų, dažniausiai priklauso rizikos grupėms. Vaikai nebelanko bendro lavinimo mokyklų.

Taigi socialinė atskirtis yra sudėtingas daugiabriaunis, kompleksinio požiūrio reikalaujantis visuomenės reiškinys. Socialinės atskirties mastas priklauso nuo šių visuomenės institutų veiklos efektyvumo:

- pilietinę integraciją lemiančios demokratinės, teisinės santvarkos;
- ekonominę integraciją lemiančios darbo rinkos;
- socialinę integraciją lemiančios gerovės sistemos;
- tarpasmeninę integraciją lemiančios šeimos ir bendruomenės.

Socialinė atskirtis vis dažniau tampa kertine sąvoka, kuriant socialinės politikos strategijas. Šių strategijų pagrindinis tikslas – tai įvairių būdų, kaip mažinti socialinę atskirtį ir didinti socialinę santalką, paieška. Būtent pilietinei visuomenei priskiriamos organizacijos (vietos bendruomenės, įvairios interesų grupės ir pan.) tampa pagrindiniais šių socialinės politikos strategijų aktojais, nes būtent nuo šių grupių didele dalimi priklauso, ar didės, ar augs, ar mažės socialinis kapitalas.

Dalyvavimas darbo rinkoje yra viena pagrindinių charakteristikų, pagal kurią sprendžiama apie individo padėtį visuomenėje. Pagal Ch.Saraceno, (2004) bedarbystė yra pagrindinis faktorius lemiantis socialinę atskirtį. Į pagrindinę rizikos grupę čia patenka ilgalaikiai bedarbiai. Pagal J. Paluckienę, (1999, 29) socialinės atskirties grupės taip pat gali būti nagrinėjamos darbo rinkos atžvilgiu. Socialiai atskirtos grupės patiria didesnę izoliaciją ir turi mažesnę autonomiją priimant lemiamus sprendimus darbe nei kiti darbuotojai. Izoliacija darbo rinkoje pasireiškia sunkumais ieškant darbo. Mažesnę autonomiją darbo rinkoje reiškia, jog šių grupių darbinę karjerą dažnai lemia ne vien jų galimybės, bet ir išoriniai faktoriai, tokie kaip diskriminacija. Potencialūs asmenys tapti socialiai atskirtais yra rizikos, socialiai pažeidžiamos grupės, žemą išsilavinimą ar kvalifikaciją turintys asmenys.

Socialinės atskirties priežastys yra glaudžiai susijusios su socialine politika. Pirmiausia akcentuojamos nepakankamos galimybės naudotis švietimo bei tobulinimosi galimybėmis, nepilnavertė padėtis darbo rinkoje ir mažos pajamos. Nedarbas ir sumažėjęs socialinis saugumas kelia grėsmę socialiniam individų dalyvavimui ir integracijai. Dalyvavimas darbo rinkoje ir materialiniai ištekliai yra vyraujančios kategorijos, kurios sąlygoja individo galimybių visuomenėje perspektyvą.

Empiriškai apibūdinti socialinės atskirties sąvoką gana sudėtinga, nes egzistuoja daug prieštaravimų ir sunku empiriškai išmatuoti visus socialinės atskirties aspektus. Socialinės atskirties, skurdo, deprivacijos ir užribio klasės tyrimuose pateikiami skirtingi socialinės atskirties indikatoriai. Vienas jų yra ilgalaikis nedarbas.

1.1.2. Socialinės atskirties, kaip ilgalaikio nedarbo pasekmės, mažinimo galimybės

Socialinė atskirtis, nežiūrint į jos įvairialypiškumą bei skirtingas ją sąlygojančias priežastis, žymia dalimi priklauso nuo žmogaus padėties darbo rinkoje. Lietuvoje ir kitose ES šalyse atlikti tyrimai rodo, kad labiausiai socialinę atskirtį sąlygoja ilgalaikis nedarbas bei žemas profesinis pasirengimas.

Psichologų nuomone, bendrasis visuomenės psichologinis klimatas, žmonių tikėjimas reformų sėkme, pasitikėjimas savo sugebėjimais ir visuomeninėmis institucijomis labai skatina įsitraukti ir mažina socialinę atskirtį.

Socialinė atskirtis yra gana sąlyginis reiškinys: netgi tie atvejai, kai regis, pats asmuo atsiskiria nuo visuomenės, gali būti vertinami kaip nepakankamai kryptinga socialinė politika. Būtent nuo jos didžia dalimi priklauso socialinės integracijos sąlygos: visiems prieinamas švietimas, tinkama sveikatos priežiūra, minimalaus gyvenimo lygio užtikrinimas, asmens neliečiamumas ir psichologinio saugumo jausmas, gebėjimas ir galėjimas dalyvauti, kuriant pilietinę visuomenę.

I. Zaleskienė (1998, 23) teigia, kad tarptautinė patirtis rodo, jog socialinė atskirtis tampa valstybine problema ne tik besivystančiose, bet ir gilią demokratines tradicijas turinčiose visuomenėse. Valstybės vaidmuo mažinant socialinę atskirtį iš esmės priklauso ne tik nuo pajamų paskirstymo, socialinės apsaugos ir teisėtvarkos politikos, tačiau ir nuo sugebėjimo integruoti tolydžios žmogaus socialinės raidos principus į valstybės plėtros strategiją. Kitais žodžiais tariant, valstybė, kurdama įstatymus ir juos įgyvendindama, turi siekti kurti „visuomenę visiems“, kurioje žmogaus teisių užtikrinimas būtų derinamas su galimybėmis ir pasirinkimais pasinaudoti šiomis teisėmis. Šio tikslo įgyvendinimo sėkmė labai priklauso nuo valstybės sugebėjimo užmegzti konstruktyvų ir patikimą dialogą su visais visuomenės nariais. Tam pasitarnautų programos, projektai, sutelkiantys asmenų įvairių visuomenės grupių bei institucijų pastangas. Valstybė, siekdama psichologiškai ir socialiai konsoliduoti visuomenę, stiprinti asmens saugumą, teisėtvarką, skatinti žmonių aktyvumą, turėtų padrąsinti ir paremti programas, darančias įtaką visuomenės socialinei integracijai.

Integralios, demokratinės visuomenės kūrimas neįmanomas be paties asmens atsakomybės už savo gyvenimą, be aktyvaus piliečių dalyvavimo priimant sprendimus, mažinant socialinę atskirtį. Todėl ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas piliečių aktyvumo apraiškoms: dalyvavimui nevyriausybinėse organizacijose ir politinėse partijose, dalyvavimui rinkimuose, pilietinėse akcijose.

Norint įvertinti socialinės atskirties mažinimo būdus, pirmiausia būtina atkreipti dėmesį į šiuos klausimus, susijusius su socialinės atskirties mažinimo politikos priemonėmis:

- ar jos veikia ir kaip veikia socialinę atskirtį;
- ar atsižvelgia į priežastis (rizikos veiksnius, naujus iššūkius);
- ar taiklios;
- ką apie jas mano kiti suinteresuotieji.

Atsakius į pateiktus klausimus galima pradėti ieškoti būdų kaip įveikti šias problemas. Kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi labai svarią paramą galima gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų.

Lietuvos Bendrojo programavimo dokumentas 2004-2006 metams yra bendras šaliai skiriamų ES struktūrinių fondų investicijų planavimo dokumentas, nustatantis atitinkamą plėtros strategiją, ES struktūrinės paramos investavimo kryptis bei priemones. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra atsakinga už jai priskirtų priemonių, finansuojamų iš Europos socialinio fondo bei Europos regioninės plėtros fondo lėšų, administravimą. Europos regioninės plėtros fondo parama yra skirta socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtrai. Regioninės plėtros fondo finansuojamos veiklos rūšys yra šios (Binkauskienė, Misiūnas: 2004, 122):

- darbo biržos infrastruktūros atnaujinimas;
- profesinio orientavimo, informavimo, mokymo infrastruktūros plėtra;
- švietimo, mokslo ir studijų institucijų, bibliotekų pastatų renovacija;
- informavimo bei konsultavimo centrų steigimas;
- aplinkos pritaikymas neįgaliesiems;
- žmonių su negalia globos įstaigų infrastruktūros plėtojimas ir renovacija;
- neįgaliųjų profesinės ir darbinės reabilitacijos infrastruktūros plėtra;
- nestacionarių socialinių paslaugų (dienos bendruomenės centrų plėtra).

Europos socialinis fondas yra pagrindinis finansinis instrumentas, kurį pasitelkiant ES įgyvendinami strateginiai užimtumo politikos tikslai. Pagrindinis fondo tikslas – užkirsti kelią nedarbui ir su juo kovoti, plėtoti žmogiškuosius išteklius ir integraciją į darbo rinką, mažinti socialinę atskirtį, skatinti aukštesnį užimtumo lygį, moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą.

Europos socialinio fondo paramos sritys yra šios:

- aktyvios darbo rinkos politikos plėtra ir skatinimas;
- socialinės atskirties mažinimas, lygių galimybių integruotis į darbo rinką skatinimas;
- švietimo, mokymo, profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos plėtra ir tobulinimas;
- kvalifikuotos bei gebančios prisitaikyti prie pokyčių darbo jėgos ugdymo rėmimas, verslumo ugdymas;

- moterų integracijos į darbo rinką skatinimas.

Socialinės atskirties mažinimas, ši priemonė pirmiausia susijusi su profesinio rengimo prieinamumo ir įdarbinimo galimybių didinimu. Bus investuojama į tokias veiklos rūšis, kaip profesinis mokymas ir užimtumo rėmimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, nuotolinio mokymo sistemos plėtra. Siekiant užtikrinti visiems prieinamą darbo rinką, bus atsižvelgiama į specifinių šių asmenų grupių poreikius bei taikomos papildomos priemonės, kurios padėtų įgyti reikiamų gebėjimų bei integruotis į darbo rinką: asmenims su negalia bus plėtojama profesinės reabilitacijos sistema, darbdaviai bus skatinami organizuoti praktinį mokymą bei įdarbinti neįgaliuosius, bus kuriamos ir plėtojamos socialinės užimtumo įmonės (neįgaliesiems bei kitoms socialiai pažeidžiamoms grupėms).

Socialinė atskirtis dėl mažo ekonominio aktyvumo (nedarbo) – tai nepakankamai veiksmingos švietimo ugdymo, profesinio rengimo (plačiuoju požiūriu), socialinės apsaugos, darbo rinkos ir politikos rezultatas. Todėl siekiant ją mažinti būtina formuoti lanksčią kompleksinę nedarbo (ypač ilgalaikio) prevencijos sistemą, apimančią darbo jėgos formavimo ir jos įraukimo į darbinę veiklą grandis. Socialinės atskirties mažinimas turi tiesioginę teigiamą įtaką žmogaus socialinei raidai, nes:

- didina profesinį aktyvumą;
- teigiamai veikia gyventojų sveikatą;
- mažina valstybės biudžeto praradimus dėl socialinės paramos finansavimo.

Socialinės atskirties užimtumo srityje mažinimo priemonės pirmiausia turi būti orientuotos į ilgalaikio nedarbo mažinimą. Šios priemonės gali būti suskirstytos į šešias grupes (Gruževskis: 2002, 84):

1. Ilgalaikių bedarbių (jaunimo) užimtumo motyvacijos formavimas ir psichologinė pagalba.
2. Įdarbinimo paslaugų prieinamumo ir įvairovės didinimas.
3. Profesinio mokymo pajėgumų plėtra.
4. Darbdavių, įdarbinančių ilgalaikius bedarbius, skatinimas.
5. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtra.
6. Socialinės paramos ir mokesčių sistemos tobulinimas.

1.2. Ilgalaikis nedarbas ir jį sąlygojantys veiksniai

Socialiniai politiniai, o ypač ekonominiai pasikeitimai visada sukelia nenumatomas negatyvias pasekmes, kurios turi įtakos visuomenės ir atskirų individų gyvenimui. Lietuvoje vykstantys socialinės ekonominės transformacijos procesai irgi sukėlė arba išryškino nemažą nepageidautinų reiškinių. Vienas iš jų yra nedarbas. Nedarbo pasekmės pasireiškia visose visuomenės gyvenimo srityse. Tai ir gyventojų reprodukcijos procesai, ir gamybos pasikeitimas, ir visuomeninio vartojimo transformacija, ir darbo apmokėjimo, darbo sąlygų bei kitų darbo santykių pasikeitimas. (Gruževskis: 1996, 337)

Nedarbas – sudėtinga ekonominė ir socialinė problema, tiesiogiai ir stipriai veikianti tiek atskirus asmenis, tiek ir visą šalį. Lietuvoje, kuriančioje naują ekonominių ir socialinių santykių tipą – rinkos ekonomika, darbo rinkos, užimtumo ir nedarbo metodologinės, teorinės ir praktinės problemos tampa vis aktualesnės.

Didžiausią grėsmę ūkio funkcionavimui ir kiekvienam žmogui turi ilgalaikis nedarbas. Jis ne tik nuvertina žmogaus profesinį pasirengimą, bet ir sukomplikuoja jo asmeninį gyvenimą, sumažina visuomeninį aktyvumą, atsiliepia santykiams šeimoje bei sveikatos būklei.

Ilgalaikiai bedarbiai – tai pakankamai didelė ir viena iš labiausiai socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių, kuri ne visada objektyviai suvokia savo padėtį darbo rinkoje. Ilgalaikiai bedarbiai – tai asmenys, kurie neturi darbo 12 ar daugiau mėnesių. Tuo tarpu ES šalyse, pagal Economic Policy Institute (2004) ilgalaikiai bedarbiai yra asmenys, kurie neturi darbo daugiau kaip 6 mėnesius.

Dažniausia žemas ilgalaikių bedarbių išsilavinimo lygis, atotrūkis nuo darbo rinkos, kvalifikacijos stoka, pasyvumas sąlygoja ilgalaikio nedarbo problemos sprendimo sudėtingumą. Ilgalaikis nedarbas gali būti pasyvesnio gyvenimo būdo, socialinės izoliacijos, darbo motyvacijos praradimo priežastimi. Tai yra pavojingas reiškinys, kadangi ilgą laiką nedirbantis asmuo pripranta prie sąlygų, kurios yra priešingos darbo rinkai, prie pinigų stygiaus. Tuo tarpu darbas leidžia žmogui būti naudingam visuomenei, suteikia galimybes bendradarbiauti, atskleisti savo kūrybines galias, įgyti pasitikėjimą savimi

Ilgėjant nedarbo trukmei ir blogėjant materialiajai šeimos padėčiai deformuojasi ir šeimos socialinė funkcija. Nedarbas skatina ir šeimos uždaramą, t.y. šeimos gyvenimas vis labiau telkiasi aplink savo buto (namo) problemas, todėl didėja visuomeninė šeimos izoliacija. Toks šeimos klimatas neigiamai veikia tarpusavio santykius šeimoje ir jų pasaulėžiūros formavimąsi. Jis neskatina visokeriopos vaikų raidos, neplėtoja jo aktyvios socialinės pozicijos ir tobulėjimo poreikių.

Ypač neigiamą poveikį žmogui ir visuomenei daro ilgalaikis nedarbas, kai gali pasikeisti net esminės gyvenimo nuostatos. Ilgalaikė bedarbystė – viena skaudžiausių problemų tiek ES šalyse, tiek ir Lietuvoje. Ilgalaikio nedarbo didėjimą lemia įvairios priežastys, kurias galima suskirstyti į dvi grupes: objektyvias ir subjektyvias. (Gruževskis, 2002, 75)

- **Objektyvios** labiau priklauso nuo bendros padėties šalies ūkyje, darbo rinkoje, nuo užimtumo ir socialinės apsaugos politikos, nuo darbo santykių įmonėse ir socialinio dialogo.
- **Subjektyvios** priežastys labiau priklauso nuo pačių bedarbių kokybinių charakteristikų (sveikatos būklės, išsilavinimo, profesijos, amžiaus, gyvenimo vietos ir pan.) jų įsidarbinimo motyvacijos, šeimos funkcijų vykdymo ir vyraujančių darbdavių nuostatų.

Kartu reikia pažymėti, kad ilgalaikis nedarbas lemia didžiausias ekonomines ir socialines išlaidas. Lietuvoje 2001 metais atliktas ilgalaikio nedarbo tyrimas parodė, kad ilgalaikis nedarbas prasideda gerokai anksčiau, nei žmogus susiduria su darbo rinka ar kreipiasi į darbo biržą. Daugeliui ilgalaikių bedarbių ši problema prasidėjo jau pradinėje mokykloje. Nepakankamas pažangumas bendrojo lavinimo mokykloje riboja jauno žmogaus galimybes siekti kokybiško profesinio pasirengimo ir paklausios profesijos. Tinkamo profesinio pasirengimo trūkumas riboja įsidarbinimo galimybes, ypač kaimo vietovėse ir miesteliuose. Dauguma bedarbių (23 %) neturi profesinio pasirengimo, yra baigę tik vidurinę mokyklą. Asmenys, baigę profesines mokyklas, kuriose įgijo nepaklausias profesijas, ar dėl mažų praktinių įgūdžių sunkiai įsidarbina. Apie penktadalį bedarbių yra baigę technikumus ar aukštesniąsias mokyklas. Bedarbių, turinčių aukštojo mokslo diplomus, būna nedaug, jų skaičius svyruoja nuo 16 iki 20 tūkst. (apie 7 % visų bedarbių). (Pocius: 2002, 108)

Ilgalaikiam nedarbui įtakos turi ir ūkio raidos struktūros pokyčiai. Nepakankamos investicijos į pramonės, statybos ir paslaugų sektorius, mažėjanti žemės ūkio plėtra sukuria perteklinę darbo jėgą ir didina nedarbą. Ši problema ypač aktuali kaime, kur žemės ūkyje dirba daugiausia gyventojų..

Užsienio šalių specialistai, tyrinėjantys ilgalaikį nedarbą, kaip svarbiausią priežastį nurodo struktūrinius pokyčius darbo rinkoje ir daug rečiau – asmenines žmogaus savybes.(Ilg, 1994, 13)

Struktūriniai pokyčiai gali būti susiję su darbo vietų stygiumi žemą kvalifikaciją turintiems darbuotojams, arba vyresnio amžiaus darbuotojų atleidimu (Vokietija Airija), arba regioniniais ypatumais (Graikija). Kitos tokio nedarbo priežastys, susijusios su struktūrinių pokyčių pasekmėmis, - nepakankamos kvalifikacijos ir patirties neturinčio jaunimo gausėjimas darbo rinkoje, švietimo sistemos tikslų neatitikimas pramonės poreikiams, darbo paklausos ir pasiūlos skirtumai darbo rinkoje (Ispanija), švietimo sistemos tikslų neatitikimas pramonės poreikiams (Malta, Turkija).(Gutierre, Guillen: 2000, 1117)

Mokslinėje literatūroje išskiriamos ir nekontroliuojamos ilgalaikio nedarbo priežastys: ekonominė stagnacija, pajamų lygis ir jų struktūra, demografinis sprogymas, migracija, mokymo sistemos ypatumai, todėl ilgalaikio nedarbo problemos mastas priklauso ir nuo sprendimų kitose gyvenimo srityse. Tačiau aiškių ribų tarp nekontroliuojamų ir kontroliuojamų ilgalaikio nedarbo priežasčių (susijusių su ūkio struktūros pokyčiais) nėra, kadangi visada neaišku, koku mastu valstybinės institucijos pajėgios paveikti situaciją darbo rinkoje. Rytų, Centrinės bei Vakarų Europos šalyse ilgalaikio nedarbo priežastys taip pat skiriasi. Išreiškiama nuomonė, jog transformacijos šalyse ilgalaikį nedarbą dažniausiai sąlygoja laisvų darbo vietų trūkumas bei struktūriniai pasiūlos neatitikimai.(Baltic Economic Trends, 2003).

Ūkio ministerijos parengtos Lietuvos ūkio plėtros iki 2015 m. ekonominio augimo strategijos kūrėjų nuomone, ilgalaikį nedarbą sąlygoja bendra šalies ekonominė būklė, sumažėjusi darbo jėgos paklausa, žema bedarbių kvalifikacija, negatyvus darbdavių požiūris į praradusius darbinius įgūdžius ar specialius gebėjimus vyresnio amžiaus bedarbius, paskatų ieškoti darbo ar tobulintis praradimas.

Užimtumas asmenybės lygyje – tai individuali profesinė karjera, profesinių sugebėjimų bei galimybių panaudojimas, pajamos bei gyvenimo lygis, socialiniai ryšiai, gyvenimo stabilumas ir galimybės planuoti savo ir savo šeimos ateitį.

Neigiami ilgalaikio nedarbo padariniai dažniausiai yra susiję su šeimos iširimu, nedirbančio asmens hospitalizacija, stacionariu psichiatrinio gydymu, savižudybėmis ar suicidiniais mėginimais, nusikalstama veikla ir vaikų, augančių ilgalaikio bedarbio šeimoje, socialinio kapitalo (išsilavinimo, laisvalaikio, draugų ir pan.) sumažėjimu. Tačiau būtina pažymėti, kad ilgalaikio nedarbo poveikio psichinei sveikatai negalima atskirti nuo pagrindinių neigiamų ekonominių ir socialinių sąlygų, kitaip tariant, nuo ekonominės ir socialinės (išsilavinimo) nelygybės, kuri asmeniui egzistavo iki nedarbo.

Gyventojų užimtumas ir nedarbas (ypač ilgalaikis) sąlygoja tarpusavyje susijusias ekonomines, socialines bei psichologines pasekmes. (Kinderis: 2004, 62-65)

Ekonominės nedarbo pasekmės. Gyventojų užimtumas ir bedarbystė turi tiesioginę įtaką šalies ūkio ekonomikai ir jos augimo tempams. Žmogaus darbas yra vienas iš pagrindinių gamybos veiksnių, be kurių kapitalas ir žemė negali dalyvauti gamybos procese.

Jei norime darbo veiksnį įvertinti ekonominiu požiūriu, išskiriamas kiekybinis ir kokybinis darbo potencialas. Kiekybinį darbo potencialą parodo šalies gyventojų skaičius, o kiekybinį- techninis ekonominis ir teisinis gyventojų išsimokslinimo lygis. Taigi juo daugiau žmonių ir aukštesnės kvalifikacijos dalyvauja gamyboje, tuo daugiau sukuriama materialinių vertybių ar suteikiama paslaugų, didėja bendrasis vidaus produktas, nacionalinės pajamos. Gerėjant šiems rodikliams, didėja valstybės biudžetas, daugiau lėšų galima skirti šalies gyventojų socialiniams, ekonominiams ir kultūriniais poreikiams. Tik didinant darbo vietų skaičių ir darbo intensyvumą pasieksime norimus rezultatus rinkos ekonomikos sąlygomis .

Ypatingą vietą žmogaus gyvenime užima profesinė socializacija – darbas veikia asmenybę. Didžiąją dalį laiko suaugęs žmogus praleidžia darbe. Ir darbo laikas paprastai formuoja dienos ir gyvenimo struktūrą. Užimama pozicija suteikia socialinę vertę, visuomenės pripažinimą. Dauguma socialinių suaugusio žmogaus sąveikų vyksta jo darbo aplinkoje. Darbo užmokestis leidžia geriau ir paprasčiau patenkinti materialius poreikius.

Psichologinės bedarbystės pasekmės. Kiekvienas žmogus savo darbu kuria, išreiškia sugebėjimus, planuoja pajamas ir ateities gyvenimą. Šio proceso pradžia - žmogaus jaunystė, kada renkamas specialybė bei gyvenamoji vieta. Kai žmogaus svajonės neišsipildo, jis negauna darbo ar jį praranda, žmogus nusivilia, neretai jį ištinka depresija, o jos pasekmės sunkiai nusakomos. Labai svarbūs psichologiniai tyrimai, kaip žmonės reaguoja į bedarbystę.

Svarbiausios bedarbystės psichologinės pasekmės: labai neigiami psichologiniai išgyvenimai, sumažėjęs žmogaus gebėjimas prisitaikyti, bendravimo sutrikimai ir t.t. Žmogus netenka įprastų bendravimo galimybių nutrūksta įprastiniai svarbūs socialiniai ryšiai. Tai sukelia streso būklę pasikeitusios ekonominės gyvenimo sąlygos sukelia neigiamus psichologinius reiškinius, nes žmogus nebeturi sąlygų tenkinti savo gyvenimo poreikių, nesugeba prisitaikyti prie kitų žmonių ir gali pajusti depresiją, kuri veikia žmogaus fizinę ir psichinę būklę.

Stresui nedarbo situacijoje būdingi 4 išgyvenimo etapai. Pirmiausia, netekęs darbo žmogus gali išgyventi šoką, arba labai stiprų stresą, kartais jis net negali patikėti, kad su juo taip galėjo atsitikti. Šiuos išgyvenimus pakeičia emocionaliai priešingas optimizmo laikotarpis, netgi ieškoma teigiamų nedarbo situacijos pusių: galima susitvarkyti buitį, daugiau laiko skirti poilsiui, šeimai, kitiems užsiėmimams. Tuo metu žmogus optimistiškai tikisi, kad jo bedarbystė yra laikina, jis aktyviai ieško darbo ir viliasi, kad jam būtinai turi pasisekti. Trečias yra pesimizmo laikotarpis, kai išnyksta viltis labai greitai rasti darbą, sumažėja aktyvumas darbo paieškose, blogėja finansinė šeimos padėtis. Paskutinis – paklusimo likimui etapas, susitaikymas su savo padėtimi, kai žmogus „įsitvirtina“ bedarbio vaidmenyje, prisitaiko prie žemo pragyvenimo lygio, tampa abejingu, pasyviu ir nebesistengia rasti darbo.

Patirties praradimas nedarbo atveju irgi turi neigiamas puses. Tai vertingas turtas. Netekęs darbo darbuotojas ne tik nebekaupia naujų darbo įgūdžių, bet silpnėja ir atrofuojasi ir įgytieji sugebėjimai, žinios.

Oponuojanti nuomonė teigia, kad nedarbas yra kaip tik naudingas, nes be pašalpos žmogus gauna laisvalaikį ir kai kurie žmonės tiki, kad atsisakę vieno darbo gaus geriau apmokamą darbą, po kiekvienos darbo pertraukos.

Socialinės nedarbo pasekmės. Šalies gyventojų nedarbo socialinės pasekmės sąlygoja gyventojų nepasitenkinimą, žemą gyvenimo lygį, prastą sveikatą, nusikalstamumą ir kt. Dėl nedarbo netekimo padidėja mirtingumas, padaugėja

savižudybių, žmogžudysčių, teistumo ir kt. Šiuos nuostolius sunku deramai įvertinti: žmonės prarandami, apvagiami, apiplėšiami, sumušami, o šių nelaimių padariniai – vėl papildomos gydymo, įkalinimo, priežiūros ir kitos išlaidos. O jeigu dar turėsime galvoje žmogaus degradavimą, atliekant bausmę, prarandamą darbingumą dėl įvairių sveikatos sutrikimų, tai bus dar ryškesnės neigiamos nedarbo socialinės pasekmės. Aišku neteisinga būtų teigti, kad nusikaltimus sąlygoja vien nedarbas, bet tai yra viena iš priežasčių.

Darbas yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis, tad jį praradus žmogus neturi pinigų minimalioms gyvenimo reikmėms: pavalgyti, buto nuomai, sveikatos poreikiams ir kt. Kyla nesutarimai šeimoje, ligos, mažėja žmonių išsilavinimas ir kt. (Beržinskienė, Martinkus:2001, 49)

Nedarbo mažinimo priemonės. (Martinkus: 1998, 57-63)

Nedarbo mažinimo priemonės galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: didinančias darbo pasiūlą ir didinančias darbo paklausą.

Didinančios darbo pasiūlą nedarbo mažinimo priemonės.

1. ***Tobulinant darbo rinkos paslaugas.*** Kai kurie asmenys bedarbiais yra dėl to, kad neturi reikiamos informacijos apie laisvas darbo vietas. Todėl geresnis gyventojų informavimas apie įsidarbinimo galimybes, laisvų darbo vietų duomenų banko kaupimas kompiuteriuose gali padėti mažinti tekamą ir struktūrinį nedarbą;
2. ***Tobulinant deficitinių specialybių profesionalų paruošimą.*** Naujos arba laisvos darbo vietos dažniausiai būna skirtos specialistams, t.y. darbuotojams tokių profesijų, kurių funkcijas gali atlikti tik nedaugelis. Tuo tarpu dauguma bedarbių yra nekvalifikuoti arba patekę į bedarbių kategoriją iš prarandančių reikšmę ūkio šakų. Todėl vyriausybės parengtos mokymo programos, skirtos trūkstamų specialybių darbuotojų rengimui, padėtų bedarbiams greičiau įsidarbinti, produktyviau gyventi ir palengvintų vyriausybės išmokų bedarbiams našta;
3. ***Koreguojant valstybės pagalbą bedarbiams.*** Nedarbo pašalpos, išmokamos iš valstybės biudžeto, kompensuoja pajamų netekimą nedarbo atveju, apsaugo žmones nuo skurdo. Tačiau šios pašalpos turi grįžtamąją įtaką nedarbo lygiui — jos padidina savanorišką nedarbą ir pailgina darbo vietos ieškojimo trukmę. Dėl to kai kurie ekonomistai siūlo reformuoti nedarbo

draudimo sistemą ir mokėti bedarbiams mažesnes pašalpas. Siūloma taip pat mažinti valstybės įstatymais nustatytą minimalų darbo užmokestį;

4. **Mažinant pajamų mokesťį.** Ši priklausomybė paprasta: pajamų mokesčio mažinimas tolygus realiojo darbo užmokesčio didinimui, o aukštesnis darbo užmokestis, kitoms sąlygoms esant vienodoms, didina dirbti norinčių žmonių skaičių.

Didinančios darbo paklausą nedarbo mažinimo priemonės

1. **Vyriausybės ir profsąjungos įtaka, pristabdant struktūrinius kitimus ekonomikos augimo sąlygomis.** Profsąjungos sutartyse su darbdaviais dažnai numatomas privalomas darbuotojų samdymas nepaisant technologijos kitimų arba vyriausybė savo subsidijomis palaiko silpstančias ūkio šakas bei regionus. Visos ekonomikos požiūriu, tokie veiksmai ilginiui pasirodo esą neefektyvūs, bet tam tikrą laikotarpį jie turi svarbią socialinę reikšmę.
2. **Visuminis paklausos didinimas.** Nuosmukiai ir nedarbas dažnai sąlygojami nepakankamos visuminės paklausos. Todėl vyriausybė didina paklausą per prekių ir paslaugų supirkimus iš privačių įmonių. Tai efektyvus BNP ir nedarbo reguliavimo būdas, tačiau jis turi pavojingą savybę – skatina kainų augimą (t.y. infliaciją). Kiekvienai vyriausybei, kuri dalį nedarbo laiko atsiradusiu dėl nepakankamos paklausos, gresia pavojus patekti į vadinamąjį „stok – eik“ ciklą. Tokioje padėtyje, pavyzdžiui, buvo atsidūrusi Didžiosios Britanijos ekonomika, ilgesniu kaip 30 metų laikotarpiu (1945 – 1978m.). Tarkim, kad vyriausybė konstatuoja, jog infliacija pasiekia neleistiną lygį ir ją reikia mažinti. Pasitelkiamos fiskalinės ir monetarinės politikos priemonės, slopinančios visuminę paklausą. Gamyba nustoja augti arba sulėtėja. Infliacijos tempai sumažėja, tačiau nedarbas išauga. Tada konstatuojama: infliacija įveikta, o pagrindinė problema – užimtumo didinimas. Imamasi gamybos skatinimo, didinant visuminę paklausą. Paklausa išauga, gamybos augimas spartėja, kainų lygis taip pat ima kilti sparčiau. Konstatuojama, kad nedarbo sumažinimo tikslas pasiektas, formuojamas naujas tikslas – sumažinti infliacijos tempus. Ir vėl ciklas „stok – eik“ tęsiamas.
3. **Papildomų darbo vietų kūrimas, plėtojant smulkųjį verslą.** Negalintys rasti darbo bedarbiai arba samdomieji darbuotojai, nepasitenkinantys vien darbo užmokesčio formos pajamomis ir turėdami mažą pradinį kapitalą, steigia

smulkias įmones ir organizuoja nuosavą verslą. Nors tokių verslininkų skaičius pastaraisiais metais didėja sparčiau negu samdomųjų darbuotojų, tačiau tai tampa pagrindiniu nedarbo mažinimo šaltiniu.

- 4. Darbo namuose plėtimas.** Šiam darbo paklausos didėjimo veiksniai palankias sąlygas sudaro masiškai naudojami personaliniai kompiuteriai, tobulos komunikacijos priemonės tarp darbdavių ir darbuotojų, nors jie ir būtų toli vieni nuo kitų. Ši užimtumo forma ypač patogi moterims, pagyvenusio amžiaus žmonėms bei negalios ištiktiems asmenims.

Aptarėme pagrindines priemones, kurios gali mažinti nedarbą, didinant darbo paklausą. Tačiau pažymėtina, kad šiuo metu pastovų užimtumo augimą gali užtikrinti tik paslaugų sfera, nes išsivysčiusiose šalyse vyksta perėjimas „nuo pramonės ekonomikos į paslaugų ekonomiką“. Pastarajai ypač tinka mažosios ūkininkavimo formos, sugebančios lanksčiai prisitaikyti prie specifinių ir individualių vartotojų poreikių. Užsienio šalių duomenimis, vykstant tokiems poslinkiams darbo vietų paslaugų sferoje, daugėja maždaug 3 kartus sparčiau negu daiktinės gamybos šakose. Pažymėtina ir tai, kad dauguma ekonomistų nedidelį nedarbą laiko neišvengiama blogybe, nes kai tam tikra gyventojų dalis ieško darbo, esama mažesnio spaudimo dėl atlyginimų kėlimo, ir dėl to galima kontroliuojama infliacija.

Rinkos ekonomikos sąlygomis Lietuvos valstybė negali garantuoti visiško darbingų žmonių užimtumo. Nedarbas atsiranda dėl atskirų profesijų netolygaus pasiskirstymo gamybinėse sferose, rinkos konjunktūros ir kt. (Martinkus, Sakalas, Savevičienė: 2002, 85-87)

B. Gruževskis (2002, 71) teigia, kad nedarbas, mažindamas pajamas, keisdamas žmogaus nuostatas ir dienos ritmą, didindamas psichologinę įtampą ir nepasitikėjimą ateitimi, daugeliui gyventojų labai apsunkina kasdieninį gyvenimą, mažina jų socialinį ir ekonominį aktyvumą, o neretai lemia ir socialinę atskirtį, kuri yra visiškai nesuderinama su žmogaus socialine raida. Tad galima teigti, kad nedarbas (ypač ilgalaikis) yra vienas iš pagrindinių veiksnių, ribojančių žmogaus pasirinkimo galimybes, darančių įtaką materialiajai bedarbio ir jo šeimos padėčiai. Šalia materialiuoju padarinių išsiskiria dvi pagrindinės socialinių psichologinių padarinių grupės: pirmoji apima tarpasmeninius santykius su bedarbiams artimiausiais žmonėmis (šeima, tėvais, draugais), antroji – tai visų visuomeninio gyvenimo sričių

(mokymosi, laisvalaikio leidimo, apsisprendimo dėl šeimos kūrimo ir pan.) pokyčiai.
Visa tai tiesiogiai veikia socialinės atskirties atsiradimą.

2. SOCIALINĖS ATSKIRTIES IR ILGALAIKIO NEDARBO POKYČIAI LIETUVOJE IR EUROPOS SĄJUNGOJE

2.1. Gyvenimo lygis ir skurdas Lietuvoje

Gyventojų išsilavinimo lygis, nedarbas, skurdas ir socialinė atskirtis glaudžiai tarpusavyje susiję ir dažnai vienas kitą lemiantys veiksniai, darantys įtaką žmogaus socialinei raidai. Menkas išsilavinimas lemia prastą profesinį pasirengimą ir nepakankamą kvalifikaciją, reikalingą norint dirbti gerai atlyginamą darbą ir užsitikrinti pakankamą gyventi pajamų šaltinį bei prisitaikyti prie sparčiai kintančių ekonominių ir darbo rinkos sąlygų. (Gruževskis: 2002, 91)

Dažniausios skurdo priežastys yra ilgai trunkantis nedarbas ir nesugebėjimas rasti darbo. Skurdo sąvoka yra daugiaprasmė, ji kinta vystantis visuomenei ir skirtingai suprantama įvairiose šalyse. Pastaraisiais metais su skurdu siejama socialinės atskirties sąvoka. Ši sąvoka integruoja skurdo, socialinių teisių netekimo dėl jų sąvokas.

Skurstančiais individualiais ar šeimomis vadinami tie, kurių materialiniai, kultūriniai ar socialiniai ištekliai nepakankami savo šalyje susiklosčiusiam minimaliam gyvenimo būdui tenkinti. Skurdui įvertinti naudojami įvairūs rodikliai:

- minimalus vartotojo krepšelis,
- minimalus gyvenimo lygis,
- skurdo ribos: absoliuti, santykinė, subjektyvi,
- skurdo lygis ir skurdo gylis.

Absoliuti skurdo riba – tai minimalus pajamų ir išlaidų lygis būtiniausioms reikmėms patenkinti. Lietuvoje šios ribos atitikmuo galėtų būti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos skaičiuojamas minimalus gyvenimo lygis.

Subjektyvi skurdo riba nustatoma klausiant respondentų, kokios pinigų sumos jiems užtektų minimaliems poreikiams patenkinti. Paprastai subjektyvi skurdo riba yra daug aukštesnė negu kitais metodais apskaičiuota skurdo riba.

Santykinė skurdo riba susiejama su tam tikrais pajamų arba išlaidų vidutiniais rodikliais (dažniausiai vidurkiais arba mediana). Ši skurdo riba visiškai priklauso nuo pajamų (išlaidų) pasiskirstymo visuomenėje ir kinta tiek keičiantis gyventojų

pasiskirstymui pagal gyvenimo lygį, tiek augant ar smunkant vidutiniam gyvenimo lygiui šalyje.

Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (materialinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtus gyvenimo standartus, neturėjimas. Pagrindiniu skurdo kriterijumi, analizuojant skurdo paplitimą bei projektuojant socialinės bei ekonominės politikos priemones, laikoma santykinė skurdo riba, apskaičiuojama kaip 50 procentų vidutinių vartojimo išlaidų. Namų ūkio dydžio ir sudėties įtakai eliminuoti naudojama skalė, kur pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniai suaugusiam asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus – 0,5. Visiems to patiems namų ūkio nariams priskiriamos vienodos ekvivalentinės vartojimo išlaidos.

Pagrindiniai rodikliai, kuriais remiamasi analizuojant skurdą, yra skurdo lygis. **Skurdo lygis** – tai gyventojų esančių žemiau, dalis. Jų pajamos yra mažesnės negu tam tikru metodu apskaičiuota skurdo riba. **Skurdo gylis** parodo, kiek vidutiniškai skurstančiųjų pajamos yra mažesnės už skurdo ribą.

Santykinis skurdo lygis 2004 m. namų ūkių biudžeto tyrimo duomenimis, 16,1 procento (apie 550 tūkst.) gyventojų vartojimo išlaidos buvo mažesnės nei 50 procentų vartojimo išlaidų vidurkio. Palyginti su 2003 m. santykinio skurdo lygis padidėjo 0,2 punkto. Esant tokiems mažiems pokyčiams, iš esmės galima teigti, kad santykinis skurdas per paskutinius metus nepasikeitė.

Santykinė skurdo riba 2004 m. buvo 326,1 lito vienam ekvivalentiniam vartotojui per mėnesį. Tai reiškia, kad vienišas asmuo buvo laikomas gyvenančiu santykiname skurde, jeigu jo mėnesinės vartojimo išlaidos neviršijo 326,1 lito, 4 asmenų namų ūkis, susidedantis iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus – jei šio namų ūkio vartojimo išlaidos buvo mažesnės nei 880,5 lito.

Kadangi santykinio skurdo ribos dydis priklauso nuo vidutinio gyvenimo lygio, jam keičiantis kinta ir santykinio skurdo lygis. Vidutinio gyvenimo lygio kitimo įtakai eliminuoti naudojame 2003 m. santykinio skurdo ribą, ją indeksuodami vartojimo kainų indeksu. Atmetus bendrą vartojimo lygio kitimą, kuris kartu daro įtaką ir santykinės skurdo ribos kitimui, gyvenančių santykiname skurde asmenų lyginamoji dalis 2004 m. sudarė 14,8 proc. ir, palyginti su 2003 m. sumažėjo 1,1 proc.

Skurdo riba laikant 50 procentų vartojimo išlaidų vidurkio, skurstančiųjų išlaidų nuokrypis buvo 24,6 procento. Tai reiškia, kad žemiau santykinės skurdo ribos esančiuose namų ūkiuose vidutinės vartojimo išlaidos, skaičiuojant ekvivalentiniam vartotojui, buvo 24,6 procento mažesnės už skurdo ribą ir sudarė 246 litus. (Gyvenimo lygis ir skurdas, 2005, 14)

1 lentelė: Santykinio skurdo lygio dinamika (%).

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Skurdo lygis	18,0	16,6	16,0	15,8	16,0	16,5	16,6	15,9	16,1

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Santykinis skurdo lygis mieste ir kaime. Didžiausias santykinis skurdo lygis 2004 m. buvo kaime, mažiausias – didžiuosiuose miestuose. Žemiau santykinės skurdo ribos 2004 m. gyveno 25,7 procentai kaimo ir kas vienuoliktas didžiųjų miestų gyventojas. Žemiau santykinės skurdo ribos gyvenančių kaimiečių vidutinės vartojimo išlaidos, skaičiuojant ekvivalentiniam vartotojui, buvo 25,8 procento, miestiečių – 23,3 proc. mažesnės už skurdo ribą. Tarp skurstančiųjų kaimo gyventojai sudarė 53 procentus (tarp visų gyventojų – 33 proc.)

2 lentelė: Santykinio skurdo lygis mieste ir kaime (%).

	2003	2004
Visi namų ūkiai	15,9	16,1
MIESTAS	10,3	11,3
iš jų 5 didieji	7,6	8,8
iš jų kiti miestai	14,0	14,8
KAIMAS	27,4	25,7

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Nelygybė tarp socialinių ekonominių grupių. Skurdas labai nevienodai palietė skirtingus visuomenės sluoksnius. Mažiausiai skurstančiųjų buvo tarp dirbančių sau, darbdavių, t.y. namų ūkių, kurių galvos pagrindinis pajamų šaltinis – verslas, amatai, laisvoji profesinė veikla. Mažesnis už šalies vidurkį santykinio skurdo lygis (11,6%) buvo samdomų darbuotojų namų ūkiai. Žemiau santykinės skurdo ribos 2004 m. gyveno 36,3 procento namų ūkių gyvenančių iš pašalpų, stipendijų, santaupų, 30,1 procento žemdirbių ir 24,5 procento pensininkų namų ūkių narių.

3 lentelė: Santykinio skurdo lygis skirtingose socialinėse – ekonominėse grupėse (%).

	2003	2004
Namų ūkio galvos socialinė-ekonominė grupė		
žemdirbiai	28,8	30,1
samdomi darbuotojai	11,4	11,6
dirbantys sau, darbdaviai	5,5	6,9
pensininkai	23,0	24,5

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Lyginant skirtingų tipų namų ūkius, matome, kad dažniau skurdo namų ūkiai su nepilnamečiais vaikais, o iš jų – nepilnos šeimos (vienas suaugęs asmuo su vaikais) ir vadinamieji kiti namų ūkiai su vaikais (į šią grupę įeina namų ūkiai su jau suaugusiais ir nepilnamečiais vaikais, ūkiai, susidedantys iš kelių sutuoktinių porų su vaikais ir pan.).

4 lentelė: Santykinio skurdo lygis skirtingų tipų namų ūkiuose(%).

	2003	2004
Namų ūkio tipas		
vienišas asmuo	18,1	17,2
vienas suaugęs asmuo su vaikais iki 18 m.	19,4	23,0

sutuoktinių pora su vaikais iki 18 m.	13,0	12,2
kiti namų ūkiai su vaikais iki 18 m.	21,9	23,4
sutuoktinių pora be vaikų	11,0	10,8
kiti namų ūkiai be vaikų	17,0	17,5

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Santykiniam skurde gyvenančių namų ūkių pajamos 2004 m. Skurstančių namų ūkių pajamose mažesnė pajamų iš samdomojo darbo dalis ir didesnė pensijų bei pašalpų dalis. 43 proc. santykiniam skurde gyvenančių namų ūkių pajamų sudarė socialinės išmokos, iš jų 29 procentus – parama senatvėje. Kiekvienam gyvenančiam žemiau santykinės skurdo ribos vidutiniškai teko po 110 litų socialinių išmokų, aukščiau skurdo ribos – po 119 litų. Parama socialinės atskirties atvejais (socialinės pašalpos, kompensacijos šildymui ir karštam vandeniui) sudarė atitinkamai po 3,9 ir 2,2 lito. Apytiksliais skaičiavimais, asmenys gyvenantys žemiau santykinės skurdo ribos (16,1% visų gyventojų), gavo 25 proc. visos socialinės atskirties atvejais išmokėtos paramos. Tai rodo, kad socialinė parama gana dažnai atitenka ne tiems, kuriems reikia labiausiai.

Vartojimo išlaidos skurstančiuose namų ūkiuose 2004 m. Santykiniam skurde gyvenantys namų ūkiai didžiąją savo išlaidų dalį skiria maistui. Nors palyginti su visais tiriamaisiais, jų išlaidų dalis maistui buvo 21 procentiniu punktu didesnė, vidutinis tiriamasis maistui išleisdavo 1,7 karto daugiau nei gyvenantis skurde. Visoms kitoms reikmėms patenkinti jis taip pat galėdavo skirti daug daugiau nei gyvenantis žemiau santykinės skurdo ribos: vidutinio tiriamojo išlaidos drabužiams ir avaliniais buvo 5 kartus didesnės, namų ūkio funkcionavimo reikmėms – 6, pramogoms ir kultūrai, transportui – 7, sveikatos priežiūrai – 3 kartus didesnės. Gyvenantys žemiau santykinės ribos vartojimo reikmėms per mėnesį vidutiniškai skyrė po 191 litą, piniginės vartojimo išlaidos sudarė 143 litus. Iš vartojimo išlaidų atėmus išlaidas būstui, energijai ir komunalinėms paslaugoms bei išlaidas maistui, skurstančių namų ūkių nariai kitoms vartojimo reikmėms išleido tik po 55 litus per mėnesį. Žemiau santykinės skurdo ribos gyvenančiuose miesto namų ūkiuose vartojimo išlaidos sudarė 193 litus vienam asmeniui per mėnesį, kaimo – 190 litų. Atėmus išlaidas maistui ir būsto išlaikymui,

visoms likusioms reikmėms skurstantys miesto gyventojai išleido vidutiniškai po 62 litus, kaimo – po 49 litus per mėnesį. (Gyvenimo lygis ir skurdas, 2005, 21)

Santykinio skurdo rodikliai Europoje pradėti dažniau naudoti pastaraisiais dešimtmečiais. Daroma prielaida, kad pasirinkti vidutiniai rodikliai atspindi šalies gyvenimo lygį. Santykinė skurdo riba apskaičiuojama kaip krašto gyventojų vidutinių pajamų (išlaidų) lyginamoji dalis, o už šią skurdo ribą mažesnes pajamas gaunantys gyventojai laikomi skurstančiais, nes neturi galimybių visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Aukšto gyvenimo lygio šalyse žemiau santykinės skurdo ribos esantys gyventojai, nors ir turintys gerokai mažesnes galimybes patenkinti savo poreikius nei likusi visuomenės dalis, gali patenkinti ne tik būtiniausius poreikius, taigi pagal savo gyvenimo lygį neturėtų būti vadinami skurstančiais. ES pagal vienodą metodiką skaičiuojamus santykinio skurdo rodiklius sutarta vadinti skurdo rizikos rodikliais.

Pagal Eurostato metodiką ES šalyse tarptautiniams palyginimams skurdo rizikos riba apskaičiuojama kaip 60 procentų disponuojamų pajamų medianos. Skirtingos sudėties namų ūkių palyginimui padidinti skaičiavimams naudojama išsivysčiusioms šalims labiau tinkanti vadinamoji modifikuota Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ekvivalentinė skalė, kur pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniajam suaugusiam – 0,5, o kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus 0,3. Visiems to paties namų ūkio nariams priskiriamos vienodos ekvivalentinės disponuojamos pajamos. Rodikliams skaičiuoti naudojami pagal vienodą metodiką atliekamo namų ūkio tyrimo duomenys. Pagal šią metodiką namų ūkių biudžeto tyrimo duomenų pagrindu santykinio skurdo rodiklius apskaičiavo ir Statistikos departamentas. Pagal šią metodiką apskaičiuota skurdo rizikos riba 2004 m. buvo 393 litai vienišam asmeniui ir 826 litai keturių asmenų namų ūkiui su dviem vaikais iki 14 metų, o skurdo rizikos lygis – 16 procentų.

5 lentelė: Skurdo rizikos lygio dinamika.

	2000	2001	2002	2003	2004
Skurdo rizikos riba, vienam ekvivalentiniam asmeniui per mėnesį, Lt	334,2	335,6	342,6	362,9	393,1

Skurdo rizikos lygis %	16,6	17,2	16,7	14,6	16,0
Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų, išskyrus pensijas %	23,4	24,0	24,2	22,5	23,9

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Skurdo rizikos lygio iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų rodo, kokią įtaką santykinio skurdo mažėjimui turi socialinės išmokos.

Skurdo rizikos lygiui pagal amžių socialinės išmokos didžiausią įtaką turėjo vaikų iki 15 metų ir priešpensinio amžiaus (50-64 metų) asmenų grupėms.

6 lentelė: Skurdo rizikos lygis 2004 m. pagal amžiaus grupes (%).

	Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų	Iki socialinių išmokų, išskyrus pensijas
VISI ASMENYS	16,0	23,9
0-15 metų	18,0	27,0
16-24 metų	17,8	26,1
25-49 metai	15,4	22,1
50-64 metai	15,4	25,7
65 m. ir vyresni	14,1	20,2

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Kovojant prieš skurdą ir socialinę atskirtį svarbus vaidmuo tenka švietimui. Vis dar gajos socialinės atskirties riziką padidinančios mokyklos nelankymo, antramečiavimo, iškritimo iš mokymo įstaigų, nepilnamečių nusikalstamumo ir narkotikų vartojimo problemos. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis 2001 metų balandžio mėnesį nesimokė 1,1 proc. vaikų nuo 7 iki 16 metų. Dažniausiai mokyklos nelanko 13-16 metų paaugliai. Kursą kartoja maždaug 0,6 proc. moksleivių, tačiau jų skaičius per

pastaruosius penkerius metus sumažėjo perpus. Lyginant su ES-15 šalių vidurkiu (18,9 proc. - Eurostato 2003 m. duomenys), Lietuvoje ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos rodiklis nėra aukštas (14,3 proc.). Vis gi kai kuriose panašaus kultūrinio ir ekonominio lygio šalyse šis rodiklis gerokai mažesnis (Lenkijoje – 7,6 proc., Slovėnijoje- 5 proc., Čekijoje - 5,5 proc.). Profesinėse, aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose kasmet iškrenta maždaug kas dešimtas besimokantysis (žr. 7 lentelę). Kol kas nėra duomenų leidžiančių nustatyti jų grįžimo mokytis mastą.

2001 m. Lietuvoje pagrindinės mokyklos baigimo koeficientas (moksleivių dalis, kurie, atėję į pirmą klasę, baigė pagrindinę mokyklą) siekė 0,77, ES šalyse – 0,9.

7 lentelė: Išstojimo iš mokymo įstaigų (moksleivių nubyėjimas).

MOKSLO METAI	Bendrojo lavinimo mokyklos	Profesinės mokyklos	Aukštesniosios mokyklos	Aukštosios mokyklos				
	Skaicius	Proc.	Skaicius	Proc.	Skaicius	Proc.	Skaicius	Proc.
1991-1992	10 057	2,1	3871	-	4086	10,9	7115	11,5
1993-1994	4473	0,9	4579	9,9	2400	10,1	6332	12,7
1995-1996	6706	1,3	4163	8,4	2554	10,4	5358	9,6
1997-1998	5108	0,9	8696	9,0	4126	13,4	7227	10,5
1998-1999	5127	0,9	5144	9,1	3023	8,8	8542	11,1
1999-2000	4828	0,9	5410	9,1	4477	11,5	8828	10,1
2000-2001	5502	1,0	5558	11,8	4769	12,8	10376	10,6
2001-	5638	1,0	6383	11,5	4937	12,7	12777	11,6

2002								
Pokyčiai ai 1991- 2002	-4,419	-1,1	+2,512	+2,7	+851	+4,3	+5,662	+0,1

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Lietuvos švietimas – 2001. [http.: // www.smm.lt/svietimas/sv01_60.pdf](http://www.smm.lt/svietimas/sv01_60.pdf)

2.2. Ilgalaikio nedarbo statistika ir dinamika Lietuvoje

Bedarbių skaičiui nustatyti bei nedarbo lygiui įvertinti naudojami du būdai: *bedarbių apskaita teritorinėse darbo biržose ir Statistikos departamento atliekami darbo jėgos tyrimai*. Statistikos departamento darbo rinkos tyrimo duomenys remiasi gyventojų apklausa ir skiriasi nuo darbo biržos duomenų skirtingu bedarbių sąvokos apibrėžimu. Darbo birža prie darbo neturinčių žmonių priskiria tik tuos, kurie yra užsiregistravę teritorinėje darbo biržoje. Statistikos departamentas prie bedarbių kategorijos priskiria ne tik užsiregistravusius valstybinėje darbo biržoje, bet ir tuos, kurie kreipėsi į privačias įdarbinimo įstaigas, ieškojo darbo savarankiškai, naudojosi žiniasklaidos priemonių pagalba.

Darbo rinkos struktūra, nedarbas ir jo neigiamos pasekmės pasireiškė Lietuvoje nuo pirmų ūkio transformacijos metų. Prasidėjus ūkio reformai, stambios įmonės prarado žaliavos tiekėjus ir produkcijos pirkėjus. Pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu, kaip ir buvo tikėtasi, atsirado nedarbas. Oficialiai nedarbas pradėtas fiksuoti 1991 m. pradžioje. Pirmaisiais darbo biržų veiklos metais jose besiregistruojančių gyventojų santykinai buvo nedaug. 1991 m. pabaigoje buvo užsiregistravę 4,8 tūkst. bedarbių.

Per 1997 m. teritorinėse darbo biržose buvo užregistruota 193,5 tūkst. bedarbių. Tai 5,4 % daugiau nei 1996 metais. 1997 m. rugsėjo mėn. atliktų darbo jėgos tyrimų duomenimis, bedarbių skaičius yra 2,5 karto didesnis, nei registruota darbo biržose, o

nedarbo lygis daugiau kaip du kartus viršija registruotą. Darbo biržoje registruotų bedarbių didžiąją dalį sudarė paties darbingiausio amžiaus asmenys – nuo 30 iki 49 metų amžiaus, kas ketvirtas penktas – jaunimas iki 24 metų. Daugėja bedarbių, peržengusių 50 metų amžiaus ribą, jiems labiausiai gresia ilgalaikė bedarbystė, nes šios amžiaus grupės asmenis, kaip ir jaunimą, yra sunku integruoti į darbo rinką (Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą, 1998, p. 51)

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, 1998 m. pabaigoje prasidėjęs ekonominis nuosmukis Lietuvoje lėmė nedarbo augimą nuo 13,2 iki 17,4 2001 metais. (žr. 7 lentelę). Ir nors nuo 2002 metų pastebima nedarbo mažėjimo tendencija (13,8 proc. 2002 m. ir 11,4 proc. 2004 m.), nedarbo lygis yra gerokai aukštesnis už Europos Sąjungos vidurkį (7,3 proc.) ir tebėra viena iš skaudžiausių problemų, tiesiogiai paliečianti daugiau nei 200 tūkst. Lietuvos gyventojų. Darbo jėga, o tuo pačiu ir užimtųjų skaičius mažėjo daugiausia todėl, kad dalis darbingo amžiaus žmonių savanoriškai pasitraukė iš darbo rinkos. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vertinimai rodo, kad šiuo metu užsienyje dirba (legaliai ir nelegaliai) apie 200 tūkst. Lietuvos piliečių.

8 lentelė: Bedarbiai (tūkstančiais ir metų vidurkis).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Bedarbių skaičius, tūkst.	226,7	249,0	273,7	284,0	224,4	203,9	184,4
Nedarbo lygis, proc.							
Bendras (15-64 m.)	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4
Moterų	11,6	13,0	13,9	14,7	12,9	12,2	11,8
Vyrų	14,7	16,2	18,8	19,9	14,6	12,7	11,0
Jaunimo (15-24 m.)	22,9	27,2	30,0	31,1	23,0	24,8	22,5

Šaltinis: Socialinės aplinkos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?-994504188>

Palankios tendencijos išliko ir 2003 metais: nedarbo lygis sumažėjo iki 12,4 proc., o užimtumo lygis padidėjo iki 60,9 proc. 2003 m. šalyje dirbo 1438 tūkst. gyventojų, o tai didžiausias dirbančiųjų skaičius per pastaruosius penkerius metus. Kaime 2003 m. kas antras dirbantysis buvo užimtas žemės ūkyje, o tai sudarė 222,5

tūkst. arba 51 proc. dirbančių kaime. Žemės ūkis kaimo vietovėse absorbuoja darbo jėgos perteklių, atsirandantį dėl darbo vietų trūkumo kituose ūkio sektoriuose. Tai sudarė prielaidas egzistuoti smulkiam „natūriniam“ ūkiui, kuris daugeliui kaimo gyventojų yra vienintelis maitinimosi ir pragyvenimo pajamų šaltinis. Toks ūkininkavimas neužtikrina žemdirbių ir jų šeimų narių pilno užimtumo bei gamybos efektyvumo, o šeimai – pakankamų pajamų. Vykstant struktūriniais pokyčiams žemės ūkyje, prognozuojamas užimtųjų žemės ūkyje sumažėjimas, darbo našumo bei pajamų augimas. Pastaraisiais metais mažėjęs gyventojų ekonominio aktyvumo lygis 2003 metais šiek tiek padidėjo. Vyrų nedarbas, priešingai nei ES, išlieka didesnis už moterų (2003 m. vyrų nedarbas -12,7 proc., o moterų - 12,2 proc.). (žr. lentelę Nr. 9) Kaip ir Europos Sąjungoje, vyrai pasižymi didesniu užimtumu bei ekonominiu aktyvumu.

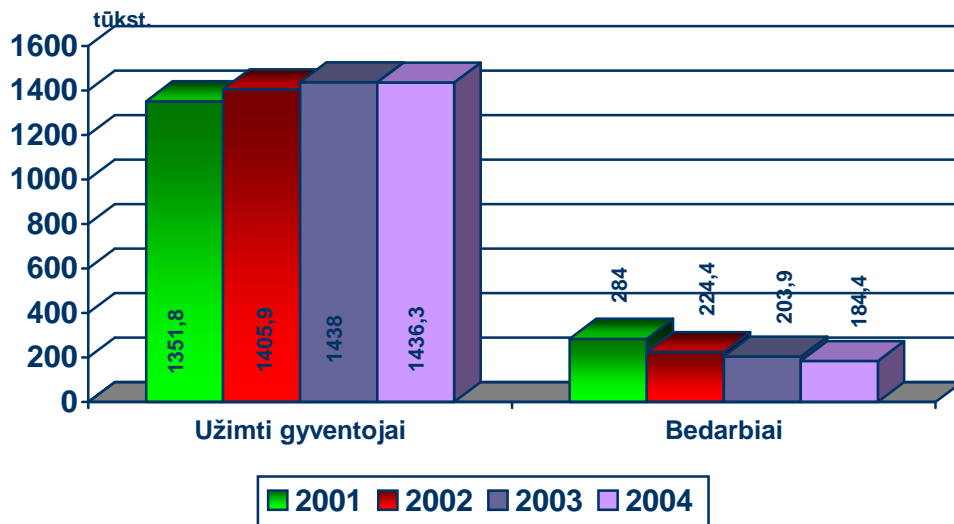
9 lentelė: Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį (vidutiniškai per metus %).

Amžiaus grupės	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Iš viso	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4
15–19	30,2	32,3	44,9	46,5	38,4	45,2	41,1
20–24	20,9	25,8	27,0	28,6	20,9	21,8	20,2
25–29	14,0	14,5	14,8	16,8	13,5	12,1	9,8
30–34	15,5	17,0	19,2	15,8	11,9	10,5	9,4
35–39	11,6	14,8	14,7	16,4	13,3	10,4	10,4
40–44	10,4	13,6	13,4	16,8	12,8	11,4	11,3
45–49	11,8	11,1	15,3	16,7	12,9	10,5	10,2
50–54	13,1	11,4	16,1	16,8	15,4	12,4	11,7
55–59	8,2	7,5	13,1	14,8	12,6	11,5	11,3
60–64	2,1	1,8	5,8	9,1	8,5	11,5	8,7
65–74	0,3	...	3,0	1,2	0,2	5,8	4,5
Vyrai	14,7	16,2	18,8	19,9	14,6	12,7	11,0
Moterys	11,6	13,0	13,9	14,7	12,9	12,2	11,8

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1320>

Pastarųjų metų Lietuvos ekonomikos augimas sudarė palankias prielaidas užimtumui didinti. Statistikos departamento pagal Eurostato reikalavimus atliekamų darbo jėgos tyrimų duomenimis 2004 m., palyginti su 2001 m., užimtų gyventojų

padaugėjo 85 tūkst., arba 6 proc., bedarbių - sumažėjo 100 tūkst., arba 3,5 proc. (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Užimti gyventojai ir bedarbiai (metiniai vidurkiai, tūkst. žmonių)

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>

Lietuvos darbo biržos duomenimis, vidutinis metinis bedarbių skaičius 2004 m. buvo 62,4 tūkst. arba 30 proc. mažesnis negu 2000 m. Vidutinis metinis bedarbių procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų sumažėjo nuo 11,1 proc. 2001 m. iki 6,8 proc. 2004 m. (žr. 10 lentelę).

10 lentelė: Registruoto nedarbo rodikliai (tūkst. žm.).

	2000	2001	2002	2003	2004
Įregistruota bedarbių per metus	258,0	249,7	243,8	242,1	204,3
Vidutinis metinis bedarbių skaičius	204,9	223,5	198,4	167,3	142,5
Vidutinis metinis bedarbių proc. nuo darbingo amžiaus gyventojų	10,2	11,1	9,7	8,1	6,8

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>

Darbo biržos duomenimis, 2005 m. kovą registruotas nedarbas Lietuvoje siekė 5,9 proc. darbingo amžiaus gyventojų. Per mėnesį registruotas nedarbas sumažėjo 0,2 procentinio punkto, o per metus - 2 procentiniais punktais

Antrąjį šių metų ketvirtį nedarbui Lietuvoje sumažėjus iki žemiausio lygio per pastarąjį dešimtmetį - 8,5 proc., ekspertai kalba apie praktiškai išsekusius šalies darbo jėgos išteklius. Statistikos departamento atliekamo tyrimo duomenimis, 2005 metų antrąjį ketvirtį nedarbo lygis Lietuvoje siekė 8,5 proc. ir buvo 2,8 procentinio punkto mažesnis nei prieš metus (11,3 proc.). Dirbo 1,473 mln. gyventojų, arba 31 tūkst. daugiau nei prieš metus. Bedarbių buvo 137 tūkst., jų skaičius per metus sumažėjo 47 tūkstančiais. Moterų nedarbo lygis sumažėjo ir tapo toks pat kaip ir vyrų - 8,5 procento. Didėjant jaunimo migracijai, nuo 21 proc. iki 16,5 proc. sumažėjo jaunimo nedarbo lygis.

Spartus bedarbių skaičiaus sumažėjimas lėmė ir darbo jėgos mažėjimą - antrąjį šių metų ketvirtį, palyginti su antruoju 2004-ųjų ketvirčiu, darbo jėgos sumažėjo nuo 1,625 mln. iki 1,61 mln. žmonių. Teigiama, kad darbo jėgos ištekliai šalyje senka ir toliau mažės dėl gyventojų emigracijos, o likę bedarbiai yra arba socialiai degradavę žmonės, arba neturi rinkoje paklausios specialybės.

Ilgalaikė bedarbystė – viena didžiausių problemų tiek ES šalyse, tiek Lietuvoje. Ilgalaikiu bedarbiu vadinamas asmuo, kuris neturi darbo ilgiau nei 12 mėnesių. Kai ekonomikos augimo tempai nedidėja, nekuriamos darbo vietos, didėja nedarbas. Jei šis procesas trunka ilgesnį laiko tarpą – daugėja ilgai darbo negalinčių rasti žmonių. Ilgalaikiai bedarbiai buvo pradėti registruoti nuo 1993 metų, 1996 m. pabaigoje jų buvo 16,3 proc.

Per 1997 m. šių bedarbių pavyko sumažinti iki 12,6 proc. Darbo jėgos tyrimų duomenimis, ilgalaikių bedarbių yra daugiau, jie sudaro 25,2 proc. visų bedarbių. Dauguma ilgalaikių bedarbių yra vyresnio amžiaus, turintys sveikatos problemų, todėl negalintys dirbti kai kurių darbų. Darbo birža, spręsdama ilgalaikės bedarbystės problemą, nuo 1998 m. siekė kiekvienam naujai užsiregistravusiam bedarbiui per 12 mėnesių pasiūlyti dalyvauti darbo rinkos politikos programose. Ši priemonė per 1998 m. devynis mėnesius sąlygojo registruotų darbo biržoje ilgalaikių bedarbių dalies sumažėjimą iki 11,6 proc.. Be to ilgalaikiai bedarbiai sudarė ketvirtadalį visų bedarbių, įtrauktų į aktyvias darbo rinkos politikos priemones. (Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą :Lietuvoje, 1998, p. 53)

Ilgalaikio nedarbo pokyčiai per 1998-2004 metus atsispindi 10 ir 11 lentelėse.

11 lentelė: Ilgalaikių bedarbių dalis (proc.).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ilgalaikio nedarbo lygis	54,6	38,6	52,0	58,8	54,9	50,2	53,3
Moterų	57,0	34,9	49,9	56,1	54,5	51,4	54,4
Vyrų	52,9	41,3	53,4	60,7	55,2	49,1	52,2
Jaunimo (15-24 m.)	44,4	26,3	44,7	43,4	33,8	27,3	33,2

Šaltinis: Socialinės aplinkos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?-994504188>

12 lentelė: Ilgalaikio nedarbo lygis (proc.).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ilgalaikio nedarbo lygis	7,2	5,6	8,7	10,2	7,7	6,3	6,1
Moterų	6,6	4,5	7,1	8,4	7,1	6,3	6,4
Vyrų	7,8	6,7	10,2	12,3	8,2	6,3	5,7
Jaunimo (15-24 m.)	10,2	7,2	13,4	13,5	7,8	6,8	7,5

Šaltinis: Socialinės aplinkos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?-994504188>

Nors palyginti su 2001 metais, ilgalaikis nedarbas yra sumažėjęs, bendras jo mastas išlieka labai aukštas. Gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, 2003 m. apie 49 proc. bedarbių neturėjo darbo 1 metus ir daugiau (102,3 tūkst. bedarbių), ir net apie 32 proc. darbo neturėjo 2 metus ir daugiau (65,7 tūkst. bedarbių). Ilgalaikis nedarbas paplitęs tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų. Vis gi ilgalaikių bedarbių moterų yra daugiau nei vyrų. Kita vertus, itin ilgos trukmės (2m. ir daugiau) ilgalaikis nedarbas šiek tiek didesnis tarp vyrų. Pagal amžiaus grupes didžiausia itin ilgos trukmės ilgalaikio nedarbo rizika būdinga 50 metų amžiaus ir vyresniems bedarbiams.

Tarp jų ilgalaikiai bedarbiai 2003 metais sudarė apie 62 proc. (itin ilgos 2 metų ir daugiau trukmės ilgalaikiai bedarbiai sudarė apie 44 proc.) (žr. 12 lentelę).

13 lentelė: Bedarbiai pagal nedarbo trukmę ir lytį (metų vidurkis; tūkstančiais).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Iš viso	226,7	249,0	273,7	284,0	224,4	203,9	184,4
Iki mėn.	...	2,8	13,0	16,6	15,8	15,3	11,0
1–2 mėn.	35,8	39,4	33,2	23,5	17,7	18,6	13,8
3–5 mėn.	26,7	50,5	44,9	33,9	28,4	29,9	25,1
6–11 mėn.	40,3	60,3	40,4	43,0	39,4	37,8	36,2
1 metai ir daugiau	123,8	96,0	142,2	167,0	123,3	102,3	98,2
Vyrai	130,9	140,5	158,5	165,6	121,1	105,4	90,6
Iki mėn.	...	1,1	7,9	9,2	9,0	8,6	5,7
1–2 mėn.	22,5	22,4	19,5	13,5	9,8	9,1	7,4
3–5 mėn.	16,8	27,7	23,9	20,5	16,4	16,5	12,8
6–11 mėn.	22,4	31,3	22,5	21,8	19,0	19,6	17,4
1 metai ir daugiau	69,2	58,1	84,7	100,6	66,9	51,7	47,3
Moterys	95,8	108,5	115,2	118,4	103,3	98,4	93,8
Iki mėn.	...	1,7	5,1	7,4	6,7	6,8	5,4
1–2 mėn.	13,3	17,0	13,7	10,0	7,9	9,5	6,4
3–5 mėn.	9,9	22,8	21,0	13,4	11,9	13,4	12,4
6–11 mėn.	17,9	29,0	17,8	21,2	20,4	18,1	18,7
1 metai ir daugiau	54,6	37,9	57,5	66,4	56,3	50,6	50,9

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1321>

Nedarbo lygis, ypač ilgalaikių bedarbių ir jaunimo, labai glaudžiai susijęs su žemu išsilavinimo lygiu bei įgūdžių ir sugebėjimų trūkumu. Apytikriai 4/5 darbo biržoje užsiregistravusių bedarbių neturi kvalifikacijos arba jų kvalifikacija per žema ar nesusijusi su dabartiniais darbo rinkos poreikiais. Pusė jaunų užsiregistravusių bedarbių neturi jokios kvalifikacijos. Jaunų bedarbių profesinio mokymo organizavimą sunkina tai, kad gana daug jų neturi pagrindinio išsilavinimo. (Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa, 2002, 13-15)

Mažėjant bendram bedarbių skaičiui mažėja ir ilgalaikių bedarbių, t. y. asmenų, ieškančių darbo vienerius metus ir ilgiau. Jų skaičius nuo 159 tūkst. pirmąjį 2002 m. ketvirtį sumažėjo iki 102 tūkst. trečiąjį ketvirtį, bet ketvirtąjį ketvirtį padidėjęs bedarbių skaičius lėmė ilgalaikių bedarbių skaičiaus padidėjimą. Jų paskutinį 2002 m. ketvirtį buvo apie 109 tūkst.

Statistikai atkreipia dėmesį, jog nors ilgalaikių bedarbių mažėja, jų dalis, palyginti su bendru bedarbių skaičiumi, išlieka gana didelė - 2001 m. ilgalaikių bedarbių buvo 59, o 2002 m. - 55 proc. visų bedarbių

Per 2004 metus ypač ryškiai sumažėjo bedarbių, ieškančių darbo mažiau nei šešis mėnesius (14%), tačiau nerandančių darbo nuo 6 mėnesių iki 1 metų skaičius išaugo beveik ketvirtadaliu. Šiam procesui įtakos turi laisvų darbo vietų, ypač mažesniuose miestuose ir kaimuose, stoka.

Šalyje išlieka gana didelis ilgalaikių bedarbių, ieškančių darbo ilgiau nei vienerius metus, skaičius. Jie 2004 m. sudarė 57,7 proc. visų bedarbių - tai didžiausia ilgalaikių bedarbių dalis pastaraisiais metais.

Darbo biržos duomenimis 2005 m. kovą ilgalaikių bedarbių skaičius išlieka stabilus, nes tokie bedarbiai būna praradę įgūdžius ir darbdavių nepageidaujami. Vyrų ir moterų bedarbių santykis ketvirčio pabaigoje išliko moterų nenaudai: jų tarp bedarbių buvo 56,6 proc., o vyrų - 43,4 procento.

Didėjant jaunimo migracijai, Lietuvoje ypač mažėja jaunų, 15-24 metų amžiaus, bedarbių. Jų nedarbo lygis pirmąjį 2005 m. ketvirtį sumažėjo iki 20 proc., jų skaičius nukrito iki 26 tūkst., o 2004 metais buvo 33 tūkst. (16 proc. visų bedarbių).

Ilgalaikis nedarbas yra viena pagrindinių skurdo priežasčių. Labiausiai ilgalaikis nedarbas gresia neturinčiam darbo stažo jaunimui (nors dėl emigracijos jų labai sumažėjo), priešpensinio amžiaus žmonėms, neįgaliesiems, asmenims iš įkalinimo įstaigų, vienišoms motinoms su nepilnamečiais vaikais. Tačiau didelę dalį ilgalaikių bedarbių sudaro asmenys, turintys žalingų įpročių, ypač vartojantys alkoholį ir narkotikus. Šios grupės bedarbiai dažniausiai negauna bedarbio pašalpos, darbdaviai nepasiūlo jiems jokie darbo, jie nedalyvauja darbo biržos organizuotuose persikvalifikavimo kursuose. Nėra ir efektyviai veikiančios tokių asmenų reabilitacijos sistemos.

Bendras nedarbo lygis ir atskirų aukščiau paminėtų gyventojų grupių įdarbinimas vis dar lieka svarbia Lietuvos problema.

2.3. Europos Sąjungos socialinės atskirties rodikliai

Europos Sąjunga, kaip gerovės valstybių sąjunga, skurdo temai skiria daug dėmesio. Čia skurdas daugiausia suprantamas ne kaip lėšų trūkumas atskiriems individams ar namų ūkiams, o kaip visuomenės sanglaudos stoka. Iki 2010 m. pasiekti apčiuopiamų rezultatų likviduojant skurdą Bendrijoje yra vienas iš Lisabonos darbotvarkės tikslų. Viršūnių susitikimuose šalims keliamas bendras tikslas – skatinti socialinę sanglaudą. Šalims narėms, kurioms tenka pagrindinis vaidmuo formuojant sanglaudos politiką, keliami Europos Tarybos apibrėžti uždaviniai: sudaryti visiems sąlygas turėti darbą, naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis; imtis socialinės atskirties prevencijos; padėti labiausiai pažeidžiamiesiems; mobilizuoti visas pajėgas socialinei sanglaudai. (European Council. Fight against poverty: 2001, 5)

Darbo neturintys namų ūkiai ir maži atlyginimai. Svarbi skurdo ir socialinės atskirties priežastis yra darbo trūkumas arba maži darbo atlyginimai. 2003 m. ES šalyse 10,1 procentas 18- 59 metų asmenų buvo iš darbo neturinčių namų ūkių (9,6 proc. – 15 ES). 0-17 metų vaikams šie skaičiai sudarė 9,6 procento 25 Europos Sąjungos šalyse ir 9,8 procento – 15 ES šalių. 2003- 2005 m. šie duomenys mažai kito (žr. 14, 15 lenteles)

14 lentelė: 18-59 metų amžiaus asmenys, esantys iš darbo neturinčių namų ūkių (2003-2005 m.) (%)
(apytikriai duomenys).

	2003	2004	2005
ES (25 šalys)	10,2	10,3	10,2
ES (15 šalių)	9,8	9,8	9,8
Euro zonos šalys	9,6	9,6	9,6

Šaltinis: Eurostatas.

http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&scene=detailref&language=en&product=STRIND_SOCOHE&root=STRIND_SOCOHE/socohe/sc072

15 lentelė: 0-17 metų amžiaus vaikai, esantys iš darbo neturinčių namų ūkių (2003-2005 m.) (%)
(apytikriai duomenys).

	2003	2004	2005

ES (25 šalys)	9,8	9,8	9,6
ES (15 šalių)	9,9	9,8	9,6
Euro zonos šalys	8,4	8,3	8,1

Šaltinis: Eurostatas.

http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&_sc reen=detailref&language=en&product=STRIND_SOCOHE&root=STRIND_SOCOHE/socohe/sc071

Pajamų pasiskirstymas. Imant 25 ES valstybių narių gyventojų skaičiaus svertinį vidurkį 2001 m. 20 procentų didžiausias pajamas gaunančių valstybės narės gyventojų gavo 4,4 karto daugiau visų valstybės narės pajamų nei 20 procentų neturtingiausių valstybės narės gyventojų. Šis skirtumas tarp labiausiai ir mažiausiai pasiturinčių asmenų yra mažiausias Danijoje (3,2), po jos eina Švedija, Suomija, Austrija ir Vokietija. Didžiausias skirtumas yra pietų valstybėse narėse, Airijoje ir Jungtinėje Karalystėje. Naujose valstybėse narėse, išskyrus Baltijos valstybes ir Slovakiją, skirtumas yra panašus į ES vidurkį arba už jį mažesnis. (The social situation in the European Union, 2004, 67)

Mažas pajamas gaunantys namų ūkiai. 2001 m. 15 procentų visų 25 ES valstybės gyventojų pajamos buvo mažesnės nei 60 proc. jų atitinkamos nacionalinės medianos. Tai sudaro maždaug 68 mln. Gyventojų. Tada, kai 60 proc. nuo nacionalinės medianos naudojama kraštutinei ribai pažymėti, žmonių, atsidūrusių ties skurdo rizikos riba, dalis buvo palyginti aukštesnė Airijoje (21 proc.), Viduržemio jūros šalyse, Baltijos valstybėse, Slovakijoje, Jungtinėje Karalystėje, o Beneliukso šalyse, Vokietijoje ir Austrijoje, Šiaurės valstybėse narėse ši dalis buvo palyginti mažesnė. Iš senųjų valstybių narių mažiausia ji buvo Švedijoje (9 proc.). Analizuojamas yra kiekvienos šalies santykinis skurdas, o ne absoliutus, kuris siejamas su nepriklausoma kraštutine riba. Socialinės pašalpos visose šalyse sumažina žmonių, esančių ties skurdo rizikos riba, dalį labai skirtingu lygiu: toks sumažėjimas yra 50 proc. ir mažiau Graikijoje, Ispanijoje, Airijoje, Portugalijoje, Kipre ir 75 proc. ir daugiau Švedijoje, Čekijoje ir Vengrijoje. (http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1334,49092079,1334_49092794&_dad=portal&_sche ma=PORTAL)

2.4. Ilgalaikis nedarbas Europos Sąjungoje

Su nedarbu Europos Sąjungoje susiduria vienas iš dešimties darbingo amžiaus žmonių. Kova su nedarbu – pagrindinė ES problema, kelianti nerimą ir reikalaujanti nuolatinių pastangų. ES yra vienas iš pagrindinių ekonomikos blokų pasaulyje, kur 6 procentai pasaulio gyventojų sukuria daugiau nei 20 procentų pasaulio bendrojo produkto, tačiau Europai vis dar nepavyko išspręsti vieno iš pagrindinių savo tikslų – visus aprūpinti darbu. Daug ES žmonių nedalyvauja darbo rinkoje: 16,5 mln. arba vienas iš dešimties darbingo amžiaus žmonių ieško darbo, bet jo neranda, pusė šių bedarbių darbo neranda vienerius metus, o trečdalis daugiau nei 2 metus. Nedarbas labiausiai būdingas jaunimui ir pagyvenusiems žmonėms, žmonėms su negalia arba etninėms mažumoms. Nedarbas tarp moterų yra aukštesnis nei tarp vyrų.

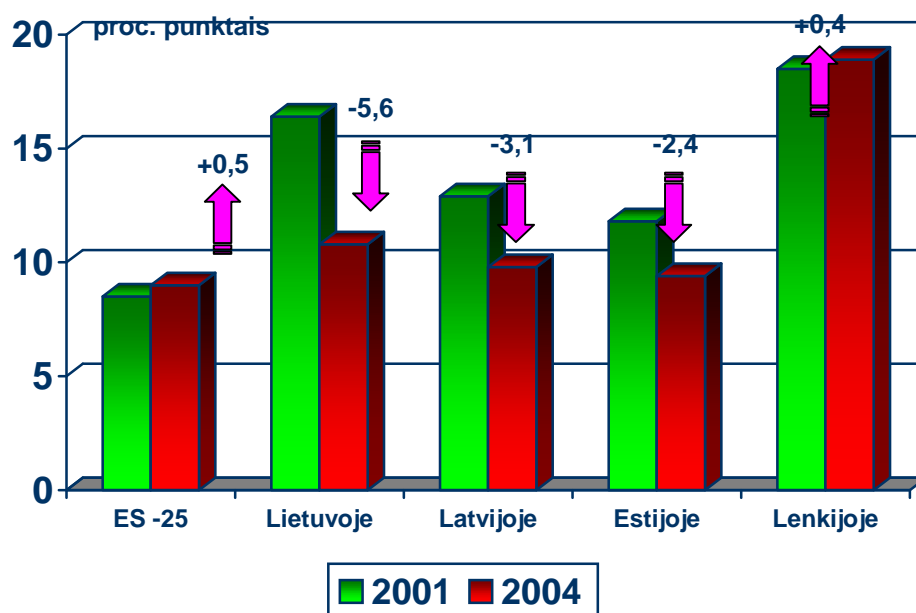
Ilgalaikio nedarbo lygis Europos Sąjungoje krito nuo 5,2 proc. 1995 m. iki 3,6 proc. 2001 metais. Per šį laikotarpį ilgalaikio nedarbo lygis sumažėjo 1,5 proc. Ypač žymus ilgalaikio nedarbo mažėjimas buvo Ispanijoje ir Airijoje. Tačiau Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Liuksemburge, Portugalijoje, Švedijoje ir Suomijoje ilgalaikio nedarbo lygis nežymiai išaugo.

Ypač stipriai minėtu laikotarpiu ilgalaikio nedarbo lygis išaugo Graikijoje. Pats aukščiausias ilgalaikio nedarbo lygis 2000 m. buvo pietinėse ES šalyse: Ispanijoje ir Italijoje, kur viršijo 5 proc. Taip pat Graikijoje (5,9 %), Vokietijoje (4,0%) bei Belgijoje ir Prancūzijoje (po 3,8%). Tuo tarpu žemiausias ilgalaikio nedarbo lygis yra Liuksemburge (0,6%), Olandijoje (0,8%), Austrijoje ir Danijoje (po 1%). (Europaische Kommission: 2001, 111-125).

Didžiausias nedarbas Europos Sąjungoje 2004 m. kovą buvo užregistruotas Lenkijoje – 19 proc., Slovakijoje – 16,5 proc., Lietuvoje 11,5 proc., Ispanijoje – 11,1 proc, Latvijoje – 10,7 proc. Europos Sąjungos statistikos tarnybos Eurostato duomenimis, sezoniškai suderintas 25 ES narių registruotas nedarbas 2004 metų kovą siekė 9 proc., o euro zonoje – 8,8 proc. Registruotas nedarbas ženkliausiai sumažėjo Lietuvoje (nuo 13,3 proc. 2003 sausį iki 11,5 proc. 2004 m. kovą) ir Estijoje (nuo 10,2 iki 9,3 proc.). Tačiau su tokių ES šalių kaip Liuksemburgo (4,1 proc.), Didžiosios Britanijos (4,7 proc.), Nyderlandų (4,7 proc.) rodikliais nei Baltijos šalys, nei Lenkija lygintis negalėjo.

Kaip rodo 2002 m. ataskaitos duomenys, ilgalaikis nedarbas yra daugelio ES valstybių narių problema. 2002 m. 3% aktyvių ES gyventojų buvo bedarbiai mažiausiai 12 mėnesių. Europos strategijoje valstybių narių vyriausybės raginamos imtis aktyvių priemonių, kad visiems bedarbiams būtų pasiūlytos naujos galimybės (ypač profesiniu mokymu ar kvalifikacijos keitimu) prieš dvyliką, o jaunimui – prieš šeštą bedarbystės mėnesį.

Europos Sąjungos statistikos agentūros Eurostato duomenimis per keturis metus vidutinis metinis nedarbo lygis Lietuvoje sumažėjo 4,7 punktais (nuo 16,1 proc. 2001 m. iki 11,4 proc. 2004 m.) t.y. sparčiau negu vidutiniškai ES ir kaimyninėse šalyse (žr. 2 pav.).

2 paveikslas: Nedarbo lygio pokyčiai.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>

3. TYRIMO „ILGALAIKIAI BEDARBAI IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS“ ANALIZĖ

Ilgalaikiai bedarbiai – tai asmenys, kurie neturi darbo 12 ar daugiau mėnesių. Dažniausia žemas ilgalaikių bedarbių išsilavinimo lygis, atotrūkis nuo darbo rinkos, kvalifikacijos stoka, pasyvumas sąlygoja ilgalaikio nedarbo problemos sprendimo sudėtingumą. Ilgalaikis nedarbas gali būti pasyvesnio gyvenimo būdo, socialinės izoliacijos, darbo motyvacijos praradimo priežastimi. Tai yra pavojingas reiškinys, kadangi ilgą laiką nedirbantis asmuo pripranta prie sąlygų, kurios yra priešingos darbo rinkai, prie pinigų stygiaus.

Šio tyrimo pagrindinis tikslas– įvertinti ilgalaikių bedarbių padėtį darbo rinkoje, atlikti išsamią ilgalaikių bedarbių registracijos, dalyvavimo darbo rinkos politikos priemonėse bei darbo motyvacijos analizę.

Tyrimo uždaviniai:

- išsiaiškinti darbo netekimo priežastis ir nedarbo trukmę;
- nustatyti ilgalaikio neįsidarbinimo priežastis;
- nustatyti priežastis paskatinusias ilgalaikius bedarbius kreiptis į Darbo biržą;
- išanalizuoti ilgalaikių bedarbių, mokymosi ir persikvalifikavimo galimybes;
- išsiaiškinti kaip ilgalaikis nedarbas keičia žmonių gyvenimą;
- išanalizuoti ar netekę darbo žmonės jaučiasi socialiai atskirtais;
- nustatyti ilgalaikių bedarbių amžių, išsilavinimą, gyvenamąją vietą.

Tyrimo objektas – ilgalaikiai Ignalinos rajono bedarbiai.

Tyrimo anketų struktūra. Ilgalaikiams bedarbiams apklausti panaudotas anketavimo metodas. Tai apklausos metodas, leidžiantis greitai ir veiksmingai gauti informaciją iš daugelio žmonių. Anketoje buvo pateikti 22 pusiau uždari klausimai.

Apklausos organizavimo tvarka. Apklausa buvo vykdoma Ignalinos rajone, kur nedarbo lygis 2005 m. spalio mėn. duomenimis siekė 7,34 procento.

Ilgalaikių bedarbių apklausa buvo vykdoma Ignalinos darbo biržoje, jos poskyriuose: Visagine ir Didžiasalyje bei Ignalinos darbo biržos Visagino Informacijos ir konsultacijos centre.

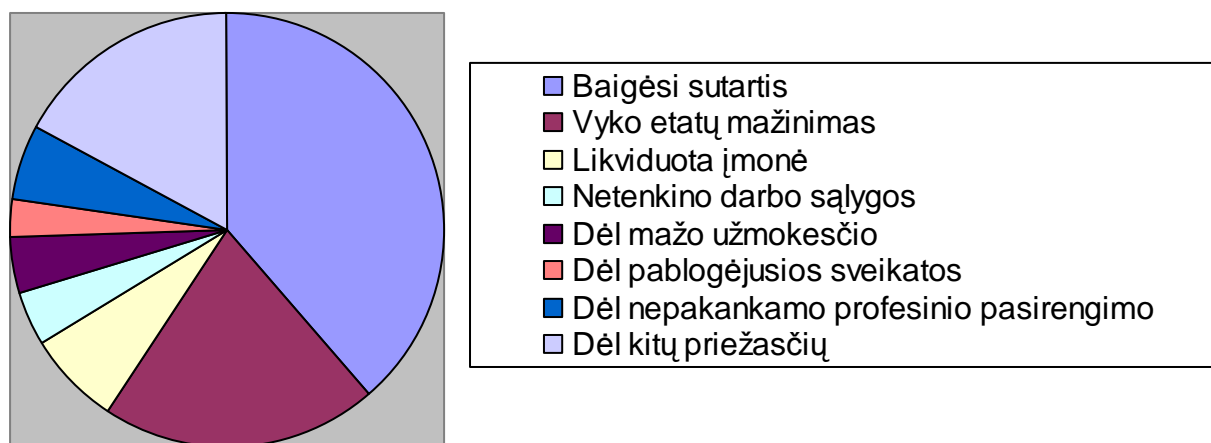
Apklausoje dalyvavo 72 Visagino ir Ignalinos miestų bei Ignalinos rajono ilgalaikiai bedarbiai.

Apklausa buvo vykdoma spalio – lapkričio mėnesiais.

Tyrimo eiga:

Darbo netekimo priežastys. Tyrimo duomenys parodė, kad ilgalaikiai bedarbiai darbo vietos praradimą siejo ne su profesinio pasirengimo stoka, bet su bloga ekonomine padėtimi ir aplinkybėmis, susijusiomis su darbo vietų stoka.

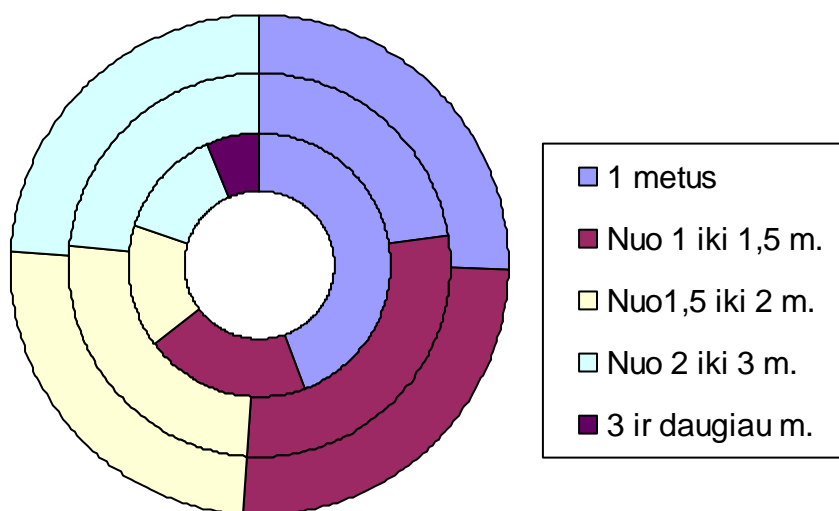
Atsakymų duomenys pasiskirstė taip: 38,6 proc. teigė, kad baigėsi darbo sutartis, 20,7 proc. nurodė, kad įstaigoje, kurioje dirbo vyko etatų mažinimas, 6,9 proc. nurodė, kad buvo likviduota įmonė. 4,1 proc. bedarbių nurodė, kad jų netenkino darbo sąlygos ir tiek pat bedarbių nurodė, kad darbą prarado dėl per mažo darbo užmokesčio. Dėl pablogėjusios sveikatos ankstesnio darbo negalėjo dirbti 2,8 proc., o dėl nepakankamo profesinio pasirengimo 5,5 proc. 17,3 proc. apklaustųjų pasirinko kitas priežastis, nurodydami, kad dirbo laikiną sezoninį darbą, susiklostė neigiami santykiai su darbdaviu, darbą prarado dėl drausminių pažeidimų darbe ar dėl to, kad darbas yra per toli nuo gyvenamosios vietos, grįžo iš įkalinimo įstaigos. (žr. pav. 3).

3 paveikslas: Darbo netekimo priežastys.

Nedarbo trukmė. 45,4 proc. apklaustųjų nurodė, kad darbo neturi vienerius metus, 20,6

proc. teigė, kad darbo neturi nuo vienu metų iki pusantrų, 15,2 proc. nurodė, kad darbo neturi nuo pusantrų iki dviejų metų, 13,8 - nuo dviejų iki trijų metų, o daugiau nei tris metus - 6,9 proc. (žr. pav. 4).

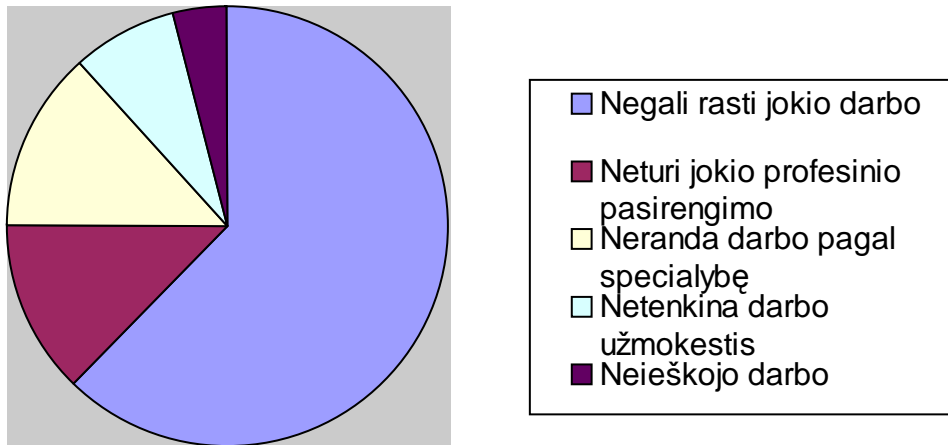

4 paveikslas: Nedarbo trukmė.

Ilgalaikių bedarbių neįsidarbinimo priežastys. Daugiau nei pusė apklaustųjų (55,2%) nurodė, kad negali rasti jokie darbo, 13,8 procento nurodė, kad neturi jokie profesinio pasirengimo, tiek pat (13,8%) nurodė, kad negali rasti darbo pagal įsigytą specialybę, 8,3 procento nurodė, kad neįsidarbino dėl to, kad jų netenkino darbo užmokestis.

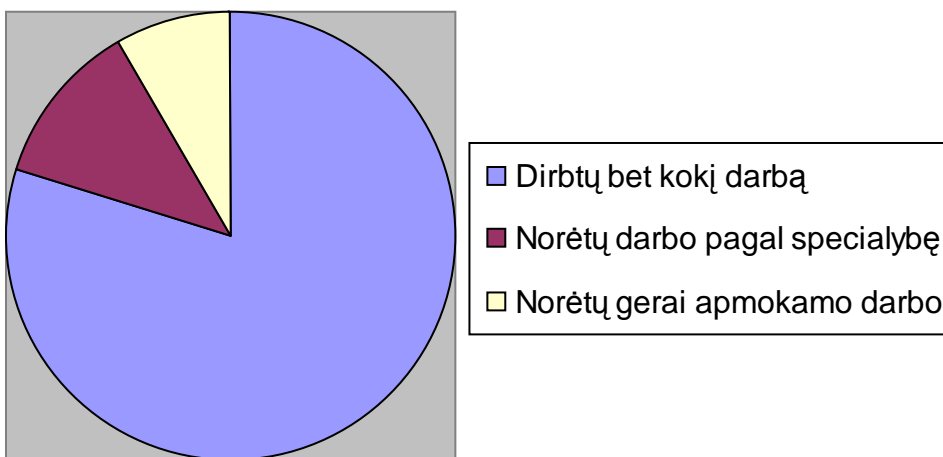
Netinkamą darbo užmokestį nurodė tik labai mažai ilgalaikių bedarbių, tai rodo, kad tai nėra svarbus neįsidarbinimo veiksnys.

4,2 procento apklaustųjų nurodė, kad dar neieškojo darbo. Ir kaip to priežastį nurodė mažamečius vaikus, atokią gyvenamąją vietą, blogą sveikatą. Tarp kitų priežasčių buvo nurodoma, kad arti gyvenamosios vietos darbo rasti neįmanoma ir neįmanoma įsidarbinti nemokant valstybinės kalbos. Keletas bedarbių į šį klausimą visai neatsakė (žr. pav. 5).

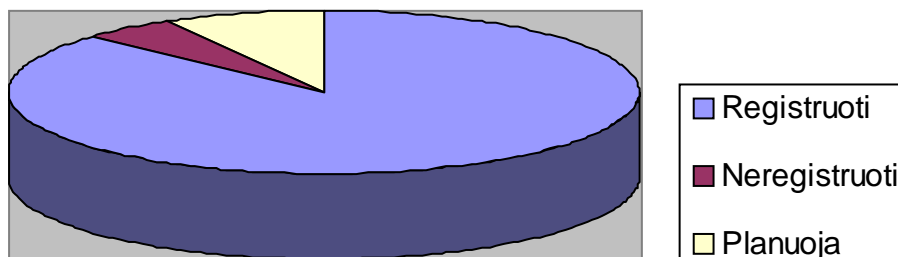
5 paveikslas: Neįsidarbinimo priežastys.

Kokį darbą sutiktų dirbti. Net 79,6 procento apklausoje dalyvavusių ilgalaikių bedarbių nurodė, kad dirbtų bet kokį darbą, 12,2 procento nurodė, kad norėtų dirbti pagal turimą specialybę, 8,2 procento teigė, kad norėtų gauti gerai apmokamą darbą. Tarp kitų kriterijų buvo nurodomas darbas arti namų, darbas nepilną darbo dieną, darbas, kuriam nebūtinos valstybinės kalbos žinios (žr. pav. 6).

6 paveikslas: Kokį darbą sutiktų dirbti.

Tyrimas parodė, kad ilgalaikiai bedarbiai dirbtų bet kokį net ir menkai apmokamą darbą, tačiau jiems sunku jį susirasti, nes dažniausiai jie yra menkos kvalifikacijos.

7 paveikslas: Registracija Darbo biržoje.

Registracija Darbo biržoje. Net 86,9 proc. apklaustųjų nurodė, kad yra užsiregistravę Darbo biržoje. 4,7 proc. nurodė, kad nėra užsiregistravę biržoje, o 8,4 proc. nurodė, kad planuoja užsiregistruoti (žr. pav. 7).

Priežastys paskatinusios registruotis Darbo biržoje. Dauguma ilgalaikių bedarbių (81,9 %) nurodė, kad Darbo biržoje registravosi tikėdami, kad birža padės susirasti darbo. Ir tik labai maža testuojamų bedarbių dalis nurodė, kad tikisi įsigyti specialybę (8,3%), persikvalifikuoti (4,1%). 5,8 proc. respondentų nurodė, kad registruojasi Darbo biržoje tik dėl pašalpos ir darbo gauti nesitiki ar net nenori.

16 lentelė: Priežastys paskatinusios registruotis Darbo biržoje.

Priežastys paskatinusios registruotis darbo biržoje	Skaičius	Procentas	Vyrai (skaičius)	Moterys (skaičius)
Norėdami susirasti darbą	59	81,9	29	30
Įsigyti specialybę	6	8,3	3	3
Persikvalifikuoti	3	4,1	1	2
Dėl pašalpų	4	5,8	-	4

Tyrimo duomenys rodo, kad absoliuti dauguma respondentų registravosi norėdami susirasti darbą. Tačiau įsidarbinti dažnai trukdo silpna ilgalaikių bedarbių profesinio tobulėjimo motyvacija. Palyginti labai nedaug bedarbių nori įsigyti paklausią rinkoje specialybę ar persikvalifikuoti. Ilgalaikiai bedarbiai, ypač vyresnio amžiaus,

neteikia prioriteto profesiniam tobulėjimui. O kaip tik viena iš svarbiausių nedarbo priežasčių – nepakankamas profesinis pasirengimas.

Darbo biržos pasiūlymai. Daugiau nei pusė (55,2) respondentų teigė, kad darbo birža jiems yra siūlusi persikvalifikuoti ar dalyvauti įvairiose programose, 13,8 procentai ilgalaikių bedarbių teigė, kad Darbo birža jiems nėra siūlusi persikvalifikuoti, kelti kvalifikaciją ar dalyvauti įvairiose mokymo programose. 20,7 procentai apklaustųjų teigė, kad Darbo birža jiems nieko nėra siūlusi. 10, 2 procento pasirinko anketos langelį “kita”, tačiau konkrečiai nieko nenurodė.

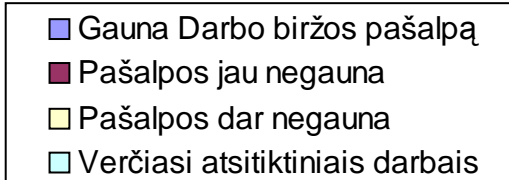
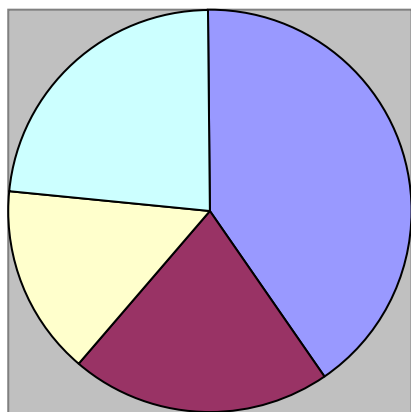
Ilgalaikių bedarbių darbo motyvacijai įtakos turi Darbo biržos vykdomos aktyvios darbo rinkos politikos programos. Dalyvavimas jose žymiai padidina ilgalaikių bedarbių užimtumo galimybes bei padeda adekvačiau vertinti savo padėtį darbo rinkoje.

Pasirengimas persikvalifikuoti ar keisti specialybę. 34,5 procentai nurodė, kad sutiktų persikvalifikuoti ar pakeisti specialybę, dar 22,1 teigė, kad sutiktų mokytis su ta sąlyga, jei tai padėtų ateityje įsidarbinti. 43,4 procento ilgalaikių bedarbių teigė, kad nenorėtų mokytis ar persikvalifikuoti. Dalis apklaustųjų nurodė, kad yra senyvo amžiaus ir jau nenori ir negali nei persikvalifikuoti, nei kelti kvalifikacijos, kita dalis teigė, kad gyvena per toli nuo rengiamų kursų ar dėl kitų priežasčių to daryti nenorėtų.

Ilgalaikių bedarbių motyvacijai dirbti įtakos turi jų išsilavinimo lygis. Aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys adekvačiau vertina savo darbo paieškos sudėtingumą ir yra aktyvesni ieškant darbo. Tuo tarpu žemesnį išsilavinimą turintys ilgalaikiai bedarbiai dažniau mano, kad darbą jiems turi surasti kiti. Problematiška yra tai, kad dauguma neturinčių profesinio pasirengimo asmenų nepasirengę įgyti profesijos ir taip padidinti savo įsidarbinimo galimybes.

Išanalizavus tyrimo duomenis matyti, kad darbo motyvacijos lygis priklauso nuo ilgalaikių bedarbių amžiaus, lyties, registracijos Darbo biržoje trukmės.

Vyresnio amžiaus bedarbiai sunkiau suvokia profesinio pasirengimo svarbą įsidarbinant. Didžioji dalis nenori ar jaučiasi nesą pajėgūs keisti turėtą specialybę, profesiją ar darbo stilių. Vyresnio amžiaus ilgalaikiai bedarbiai dažnai nesupranta, kad turimos kvalifikacijos tobulinimas, esant šiuolaikiniams darbo rinkos reikalavimams, labai padeda ne tik įsidarbinti, bet ir išlaikyti turimą darbo vietą per visą darbinės veiklos laikotarpį. Laiku neįgyją reikiamos kvalifikacijos vyresnio amžiaus asmenys vis dažniau atleidžiami iš darbo, kaip nesugebantys dirbti naujoje aplinkoje.

8 paveikslas: Pragyvenimo šaltinis.

Ilgalaikių bedarbių pragyvenimo šaltinis. 40,2 procento bedarbių nurodė, kad iš Darbo biržos gaunama pašalpa šiuo metu yra vienintelis jų pajamų šaltinis, 20,8 procento teigė, kad pašalpos jau negauna ir neturi jokio pajamų šaltinio. 15,3 procento nurodė, kad pašalpos dar negauna, 8,3 procento respondentų nurodė, kad pragyvenimui užsidirba atlikdami įvairius atsitiktinius darbus. 15,4 procento ilgalaikių

bedarbių nurodė, kad atlieka sezoninius darbus, uždarbiauja pas ūkininkus, prižiūri vaikus ar ligonius.

Tyrimo duomenys parodė, kad didžiajai daliai respondentų valstybės skiriama pašalpa yra vienintelis pragyvenimo šaltinis (žr. pav. 8).

Ilgalaikių bedarbių finansinė padėtis. 68,1 respondento nurodė, kad netekus darbo jų finansinė padėtis labai pablogėjo, 15,3 procento teigė, kad finansinė padėtis pablogėjo tačiau nežymiai, o 15,2 procento nurodė, kad šiuo metu gyvena iš santaupų, tik 1,4 procento nurodė kad netekus darbo finansinė šeimos padėtis nepakito.

Gyvenimo būdo pokyčiai. Didžioji dalis respondentų - 83,3 procento nurodė, kad praradus darbą pakito ir jų gyvenimo būdas, 13,9 procento nurodė, kad gyvenimo būdas pakito nežymiai, ir tik 2,6 nurodė, kad jų gyvenimas nepakito.

Akivaizdu, kad didžiajai daliai respondentų darbo praradimas sąlygojo ne tik finansinės padėties pasikeitimus, bet ir gyvenimo būdo pokyčius.

Santykiai su šeimos nariais ar artimais draugais. 76,4 procento respondentų nurodė, kad praradus darbą pablogėjo santykiai su šeimos nariais ir artimais draugais, 16,7 procento nurodė, kad praradus darbą santykiai pasikeitė tačiau nežymiai ir tik 6,9 procento nurodė, kad santykiai ir praradus darbą visai nepakito.

Nedarbo poveikis. Iš atsakymų paaiškėjo kad beveik visus ilgalaikius bedarbius stipriai paveikė darbo praradimas. Beveik visi apklaustieji 93,1 nurodė, kad patyrė stresą, pablogėjo sveikata, 31,9 proc. nurodė, kad pasikeitė santykiai su šeimos nariais,

20,8 teigė, kad prarado draugus. Beveik visi apklaustieji pasirinko po kelis atsakymų variantus.

Tik 1,39 procentai apklaustųjų nurodė, kad praradus darbą jų gyvenimas nepakito
93,1 procentai apklaustųjų nurodė, kad praradus darbą, jų gyvenimo kokybė labai pablogėjo. Beveik visi apklaustieji ilgalaikiai bedarbiai nurodė, kad ne tik sumažėjo išlaidos pramogoms, poilsiui, tačiau sumažėjo išlaidos ir būtinoms prekėms, maistui, vaistams.

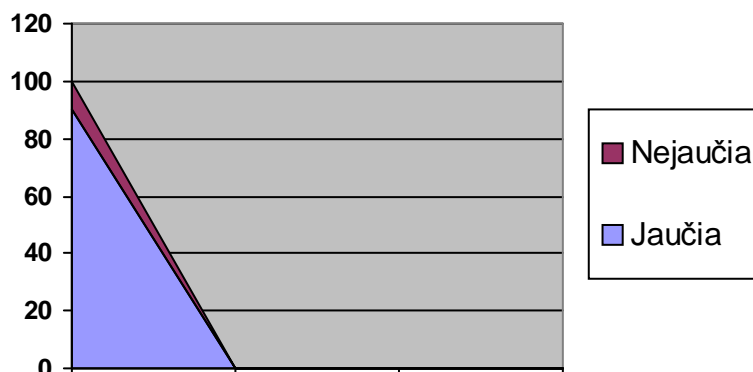
Tik 6,9 nurodė, kad tapus bedarbiu gyvenimas nepablogėjo.

17 lentelė: Pajamos vienam šeimos nariui.

	Iki 100 Lt	100-200 Lt	200-300 Lt	300-400 Lt	400-500 Lt	Nuo 500 Lt ir daugiau
Skaičius	42	24	5	1	-	-
Procentas	58,4	33,3	6,9	1,4	-	-

Didesnės dalies apklaustųjų pajamos vienam šeimos nariui yra itin žemos, net 58,4 procentai respondentų nurodė, kad jų pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra iki 100 Lt, 33,3 procentai nurodė, kad jų pajamos vienam šeimos nariui yra nuo 100 iki 200 šimtų litų ir tik 5 respondentai (6,9%) teigė, kad jų pajamos vienam šeimos nariui yra nuo 200 iki 300 litų, vienas respondentas nurodė, kad jo šeimos pajamos vienam asmeniui yra nuo 300 iki 400 litų.

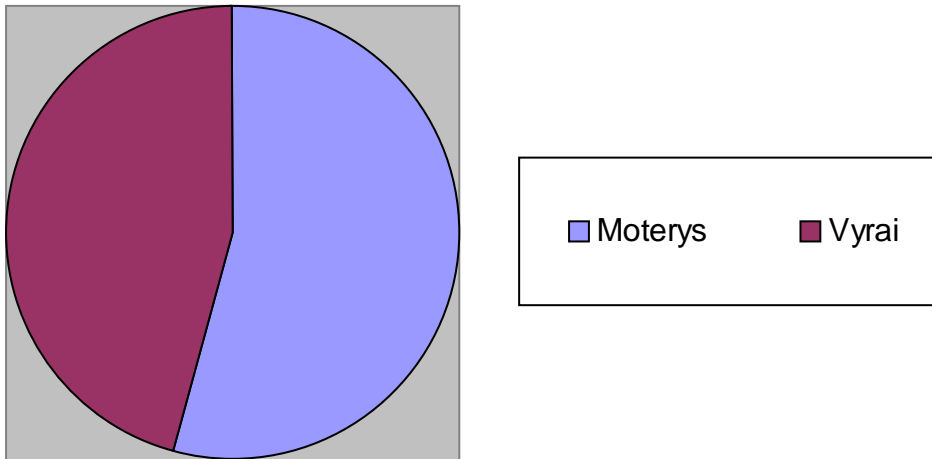
Socialinė atskirtis. Beveik visi (90,3) procento apklausoje dalyvavusių ilgalaikių bedarbių nurodė, kad jaučia socialinę atskirtį ir tik 9,7 procentai nurodė, kad tokios atskirties nejaučia (žr. pav. 9).

9 paveikslas: Ar jaučia socialinę atskirtį.

Duomenys apie apklausoje dalyvavusius ilgalaikius bedarbius.

Apklausoje dalyvavo 72 respondentai. 39 (54,1%) ilgalaikės bedarbės moterys ir 33 (45,9) vyrai (žr. pav. 10).

10 paveikslas: Pasiskirstymas pagal lytį.

18 lentelė: Pasiskirstymas pagal amžių.

	Iki 20 m.	Nuo 20 iki 25 m.	Nuo 25 iki 35 m.	Nuo 35 iki 45 m.	Nuo 45 iki 55 m.	55 m. ir daugiau
Skaičius	3	9	7	12	19	22
Procentas	4,2	12,5	9,7	16,6	26,4	30,6

Tyrimas parodė, kad daugiausia ilgalaikių bedarbių yra vyresnio amžiaus Ignalinos gyventojai.

19 lentelė: Respondentų išsilavinimas.

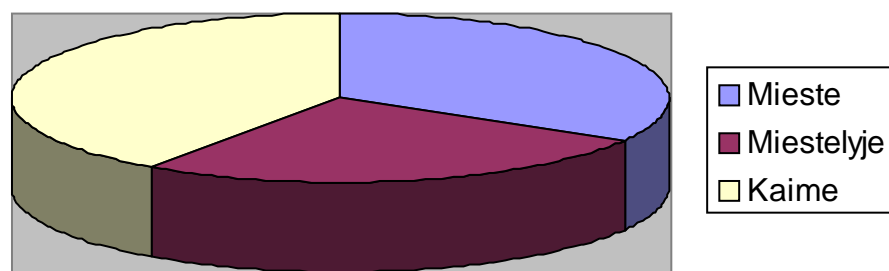
	Nebaigtas vidurinis	Vidurinis	Vidurinis su prof.kv.	Aukštesnysis	Aukštasis
Skaičius	26	23	14	7	2
Procentas	36,1	32,0	19,4	9,7	2,8

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiausia ilgalaikių bedarbių yra žemo išsilavinimo. Neturintys net vidurinio išsilavinimo – 36,1, su viduriniu išsilavinimu, tačiau neturintys įgytos profesijos – 32,0 procento.

Gyvenamoji vieta. Pagal gyvenamąją vietą apklausiami ilgalaikiai bedarbiai pasiskirstė taip:

didžiausia dalis 29 respondentai (40,2 proc.) gyvena kaime, 33,4 gyvena mieste, o 26,4 miestelyje.

Beveik pusę (40,2 proc.) ilgalaikių bedarbių sudaro kaimo gyventojai, kurių darbo motyvacijos lygis yra žemesnis nei miesto bedarbių. (žr. pav. 11).

11 paveikslas: Gyvenamoji vieta.

Išlaikytiniai. Tyrimas parodė, kad beveik 23 procentai neturinčių darbo respondentų turi išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. Tai reiškia, kad asmenys patys negalėdami pasirūpinti savimi, turi rūpintis savo šeimos nariais ir juos išlaikyti.

23,6 procento ilgalaikių bedarbių teigė, kad be jų šeimoje dar be jų yra bedarbių.

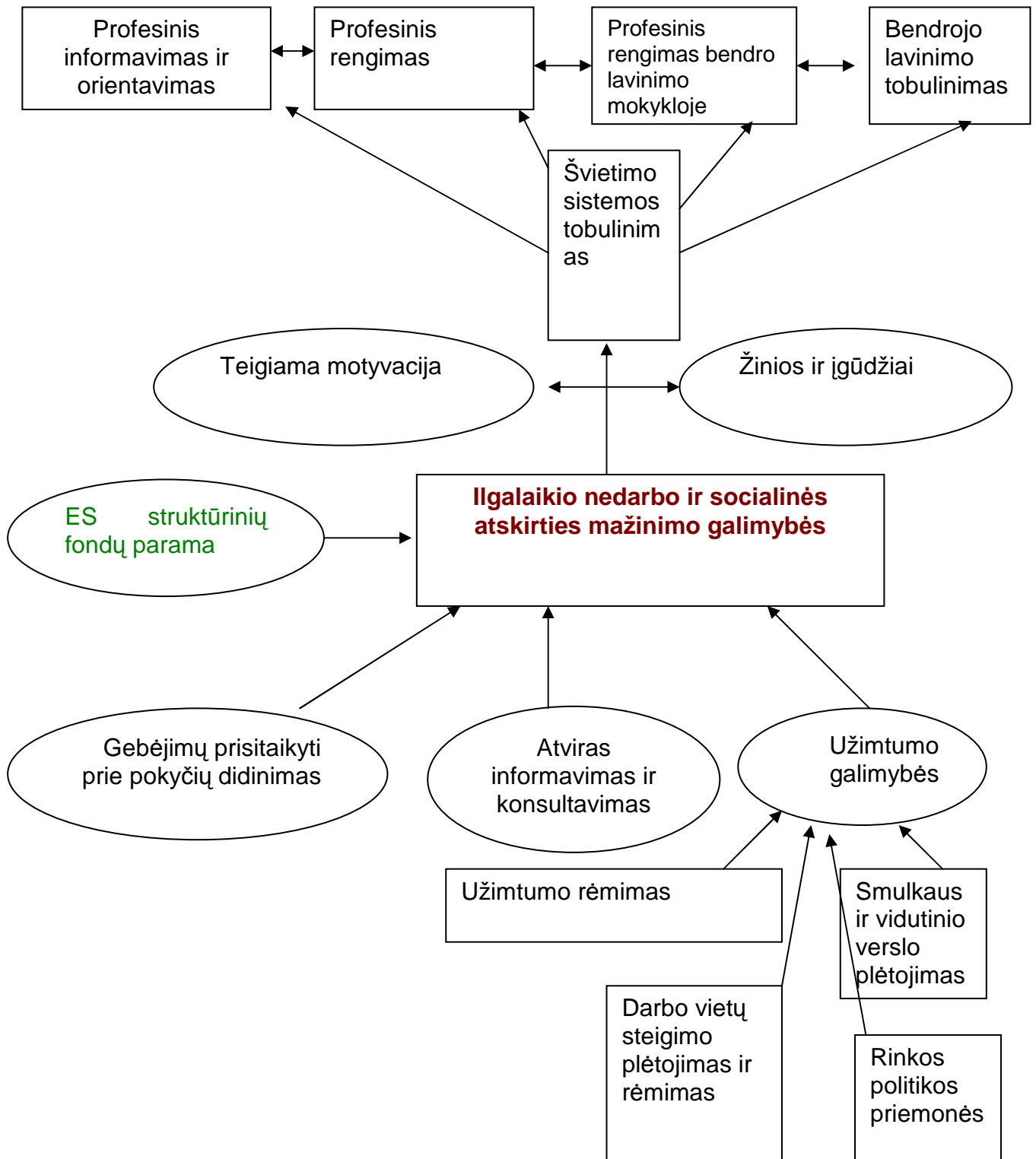
Atlikus tyrimą galima daryti tokias išvadas:

- Respondentai darbo praradimą sieja su bloga ekonomine padėtimi ir aplinkybėmis, susijusiomis su darbo vietų stoka.
- Tyrimas parodė, kad respondentai sutiktų dirbti bet kokį, net mažai apmokamą darbą, tačiau neranda jokio darbo.
- Tyrimo duomenimis 86,9 proc. respondentų yra užsiregistravę Darbo biržoje, nes tiki, kad birža padės susirasti darbą. Tik labai maža dalis apklaustųjų registravosi Darbo biržoje norėdami įsigyti specialybę arba persikvalifikuoti;
- Tyrimas parodė, kad 43,3 proc. respondentų yra nepasirengę persikvalifikuoti ar keisti specialybės;
- Ilgalaikiai bedarbiai – yra bene blogiausiai materialiai apsirūpinę gyventojų sluoksnis. Daugumos bedarbių vienintelis pajamų šaltinis yra pašalpa.
- Tyrimo duomenys parodė, kad praradus darbą labai pablogėjo finansinė padėtis, ryškūs gyvenimo būdo pokyčiai;
- Tyrimas parodė, kad Labai žemas ilgalaikių bedarbių išsilavinimas. Pagal išsilavinimą tik labai nedidelė jų dalis turi aukštąjį, aukštesnįjį ar specialų vidurinį išsilavinimą. Didžioji dalis neturi net pagrindinio išsilavinimo.
- Tyrimas parodė, kad didžioji dalis yra vyresnio amžiaus ar net priešpensinio amžiaus žmonės, kurie nenori keisti specialybės ar persikvalifikuoti. Viena iš ilgalaikių bedarbių problemų yra amžius. Didėjant amžiui, vis mažiau asmenų yra pasirengę kelti kvalifikaciją ir tobulėti. Apklausoje dalyvavusių ilgalaikių bedarbių motyvacija tobulėti yra labai žema;
- Beveik visi ilgalaikiai bedarbiai (90,9 proc.) jaučia socialinę atskirtį;
- Didžioji dalis ilgalaikių bedarbių gyvena kaime;
- Moterų bedarbių yra šiek tiek daugiau nei vyrų.

4. ILGALAIKIO NEDARBO IR SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMO GALIMYBIŲ PRIEMONIŲ SISTEMA

Viena iš socialinės atskirties priežasčių yra ilgalaikis nedarbas. 1 schemoje pateikiama priemonių sistema, kaip būtų galima mažinti ilgalaikį nedarbą ir tuo pačiu socialinę atskirtį. Šiai problemai išspręsti būtini kompleksiniai sprendimai (žr. 1 schemą).

1 schema: Ilgalaikio nedarbo ir socialinės atskirties mažinimo galimybės.

Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas – ne tik valstybės, bet ir visos visuomenės rūpestis. Valdžia turi savo rankose ekonominės socialinės, švietimo politikos svertus. Jais remdamasi ji gali skatinti ūkio ir gerovės augimą, sudaryti žmonėms lygias galimybes mokytis ir siekti norimo išsilavinimo, padėti socialiai remtiniams asmenims. Visuomenės valioje – stiprinti solidarumą ir bendruomeniškumą, imtis asmeninės iniciatyvos padėti vargstantiems, imtis atsakomybės ir pastangų savo gerovei susikurti. Visiškai įveikti skurdo nesugeba ir turtingiausios valstybės. Mat jo priežastys įvairios, daugialypės. Jos priklauso iš dalies nuo valstybės politikos, iš dalies – nuo visuomenės kultūros, iš dalies – nuo paties žmogaus. Kovoti su skurdo priežastimi nėra lengva. Tam reikia suderinti valstybės ir visuomenės veiksmų. (Adamkus, 2001, 4)

„Lietuvos Respublikos 2004-2006 m. kovos su skurdu ir nacionaline atskirtimi veiksmų plane“ yra teigiama, kad skurdo mažinimo ir socialinės atskirties programa turi apimti visus valstybės politikos aspektus tokius kaip užimtumas, ekonomikos augimas, kreditai, žemės ūkio reforma.

Skurdui sumažinti taikomos pasyviosios ir aktyviosios politikos priemonės.

Pasyviosios priemonės – tai įvairios socialinės išmokos ir paslaugos. Jų tikslas - padėti žmonėms, atsidūrusiems skurde, išgyventi. Lietuvoje taikoma daug įvairiausių išmokų, skirtų žmonėms skurde paremti. Tai socialinė pašalpa įteikiama atsižvelgiant į namų ūkio turta bei pajamas, bedarbio pašalpa, nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų išmokos ir kt. Tačiau šios pasyvios skurdo mažinimo priemonės ilgalaikio teigiamo poveikio skurdo paplitimui neturi. Pasyviųjų skurdo mažinimo priemonių yda yra ta, kad jos, padėdamos žmogui išsilaikyti šiandien nepadedą ar netgi trukdo daryti sprendimus, kurie išvestų jį iš skurdo ateityje. Kadangi bet kokios politikos priemonės keičia žmonių elgesio motyvus, jos gali pakreipti žmogaus veiksmus tiek pozityvia, tiek negatyvia linkme. Tiesioginės paramos priemonės, skiriamos remtinųjų kategorijai, sukuria paskatas žmonėms veikti taip, kad jie tai kategorijai priklausytų. Tai yra jos skatina žmones tapti „skurdžiais“. Kita vertus yra žmonių, kurie tikrai skursta. Tačiau pašalpas gaunančiųjų grupė yra daug didesnė nei dirbti nebegalinčių dalis.

Aktyviosios skurdo prevencijos priemonės yra nukreiptos ne į skurdo simptomus (pavyzdžiui mažas pajamas), o į skurdo priežastis arba į tuos reiškinius, kurie matomi kaip skurdo priežastys. Remiantis skurdo tyrimais Lietuvoje, skurdas

labiausiai paplitęs tarp nedirbančių (ypač ilgalaikių bedarbių), žemdirbių ir namų ūkių su trimis ir daugiau vaikų.

B. Gruževskis (2002, 76) teigia, kad socialinę atskirtį lemiantis ilgalaikis nedarbas yra kompleksinė problema, kurios sprendimas priklauso nuo trijų pagrindinių veiksnių:

1. Teigiamos motyvacijos (ją formuoja šeima, mokykla, profesinio rengimo įstaigos, žiniasklaida, socialinės ir ekonominės gyvenimo sąlygos).
2. Žinių ir įgūdžių (juos formuoja bendrojo lavinimo mokykla, visų tipų profesinio rengimo įstaigos).
3. Užimtumo galimybių (priklauso nuo agreguotos paklausos, smulkaus ir vidutinio verslo plėtojimo galimybių, užimtumo rėmimo ir darbo rinkos politikos priemonių).

Tik sisteminiai sprendimai gali realiai sumažinti ilgalaikį nedarbą ir socialinę atskirtį užimtumo požiūriu ir teigiamai veikti žmogaus socialinę raidą

Prieš skurdą nukreipta socialinė politika visų pirma siejama su nedarbo mažinimu. Nors nedarbo lygis tiesiogiai neatspindi skurdo lygio, o parodo tik darbo neturinčių ekonomiškai aktyvių gyventojų dalį, nedarbas yra viena dažniausių skurdo priežasčių.

Tikslai sumažinti nedarbo apimtį šalyje grindžiami prielaida, kad valstybės naudojamomis priemonėmis galima efektyviai kelti užimtumo lygį ir šalinti nedarbo priežastis. ES šalyse tam, kad būtų sumažintas ilgalaikis nedarbas, o tuo pačiu ir socialinė atskirtis, yra siekiama sudaryti palankias sąlygas verslumui skatinti ir kurti darbo vietas (Irrational Knowledge, 2005). Tam daugelyje valstybių naudojamos tos pačios priemonės: bedarbių mokymas ir perkvalifikavimas, viešieji darbai, darbo vietų, skirtų bedarbiams, subsidijavimas, įvairios programos, skatinančios verslumą ir sudarančios sąlygas pradėti verslą.

Pastaruoju metu, atkreipiamas dėmesys į mažėjantį nedarbą Lietuvoje, neretai pabrėžiamas reikšmingas valdžios institucijų indėlis mažinant neužimtų gyventojų skaičių. Tačiau vargu ar minėtų priemonių taikymas prisidėjo prie nedarbo mažinimo tiek, kiek 2000 m. prasidėjęs spartus šalies ekonomikos augimas. Juolab kad tie patys nedarbo šalinimo metodai buvo naudojami ir augant darbo neturinčių gyventojų skaičiui 1998-2001 m. Tad valstybinių nedarbo mažinimo programų galimybes ir efektyvumą reikia vertinti santūriai, atsižvelgiant į tai, ar jos tinka siekiant apibrėžtų tikslų, o ne į jų taikymo intensyvumą ar jų finansavimo galimybę. Efektyvios gali būti tik į nedarbo priežastis nukreiptos priemonės, o kiti valstybės įrankiai virsta „socialine pagalba“,

valstybės parama atskiriems ūkio subjektams ar tiesiog mokesčių mokėtojų pinigų eikvojimu. (Steponavičienė: 2004, 234)

Kaip teigiama „LR 2004-2006 m. kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plane“ nedarbo ir skurdo pagrindinėmis mažinimo kryptimis, didinant užimtumą yra:

1. Darbo vietų steigimo plėtojimas.
2. Darbo vietų steigimo rėmimas.
3. Užimtumo rėmimas.
4. Gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas.
5. Atviras informavimas ir konsultavimas.

Viešieji darbai. Lietuvoje ir kitose valstybėse yra organizuojami pagal panašų principą: valstybė nurodo, kas turi būti atlikta, t.y. užsako tam tikrus darbus bei iš biudžeto moka atlyginimus. Taip paprastai atliekamos ypatingų įgūdžių nereikalaujančios užduotys. Užmokestis už tokius darbus paprastai būna minimalus, tačiau pagrindinis jų tikslas yra pats bedarbio dalyvavimas veikloje, palaikančioje bent minimalius darbo įgūdžius. Tačiau viešieji darbai yra tik laikinas pagrindinės problemos - nedarbo – sprendimo būdas.

Daugelyje valstybių yra paplitusios **darbo vietų kūrimo programos** bei **parama užimtumo iniciatyvoms**. Praktikoje šios priemonės pasireiškia lengvatinių paskolų, negražinamos paramos suteikimo verslo subjektams ar dalies darbo užmokesčio asmenims, įdarbintiems darbo biržos siuntimu, mokėjimu. Lėšos šiems tikslams suteikiamos iš valstybės biudžeto ar kitų šaltinių, pavyzdžiui ES struktūrinių fondų. Daugiausia finansuojami tie projektai, kuriuos parengę verslo subjektai veikia dideliu nedarbu pasižyminčiuose vietovėse.

Pagrindinė problema, susijusi su atskirų ūkio subjektų veiklos finansavimu visų mokesčių mokėtojų pinigais – tai vienodų konkuravimo sąlygų iškraipymas. Daug dėmesio šiam klausimui skiria Europos Sąjunga, reglamentuojanti tokios paramos teikimo sąlygas. Be to, gaudami negražintiną paramą, verslo subjektai neretai yra labai suinteresuoti gauti paramą negu įgyvendinamo projekto gyvybingumui. Kitaip tariant, tikslu tampa patys valstybės pinigai, bet ne jų panaudojimas verslui. ES struktūrinių fondų pinigai neturėtų būti traktuojamos savaiminiu tikslu ir keliamas tikslas jas maksimaliai įsisavinti. Kaip ir bet koks finansavimo šaltinis, jos turėtų būti naudojamos kaip priemonė kitiems tikslams, ir ypač ilgalaikiams pasiekti.

Kitos nedarbo mažinimo priemonės yra skirtos padėti gauti darbą **neįgaliesiems, ilgalaikiams bedarbiams, buvusiems kaliniams, mažus vaikus auginantiesiems tėvams bei mažai įgūdžių turintiems jauniems žmonėms.** Valstybė Bedarbių rėmimo įstatymo nustatyta tvarka darbdaviams gražina dalį išlaidų tokių asmenų darbo užmokesčiui. Už vieną darbuotoją valstybė moka iki minimalaus mėnesio atlyginimo dydžio sumą. Ir nors kai kurie tokią paramą gavę žmonės iš tiesų turi daugiau galimybių įsidarbinti, tačiau toks darbas retai tampa nuolatinis, be to, valstybės paramą gali gauti ne visi jos pageidaujantieji. Tokią padėtį iš dalies kuria ir esamas darbo santykių reglamentavimas, kai šių kategorijų darbuotojams yra numatyta papildomų lengvatų – ilgesnė kasmetinių atostogų trukmė, ilgesni įspėjimo apie atleidimo iš darbo terminai, galimybė reikalauti trumpesnio darbo laiko, draudimas skirti dirbti naktinėse pamainose ir kt. Dėl šių papildomų sąlygų darbdaviai neretai nori samdyti tokiomis lengvatomis nesinaudojančius darbuotojus. Be to, nemažą įtaką mažiausios kvalifikacijos darbuotojų įsidarbinimui daro darbo užmokesčio reguliavimas. Jei Vyriausybės nustatyto minimalaus atlyginimo dydis viršija rinkos sąlygomis nustatomą užmokestį, sunkiau rasti darbo tampa būtent darbo įgūdžių neturinčiam jaunimui, žemiausios kvalifikacijos ir kitiems į mažiausią atlyginimą pretenduojantiems asmenims. Tad susidaro uždaras ratas: asmenys, kurių interesus darbo santykiuose valstybė siekia labiau apsaugoti, turi mažiau galimybių gauti legalaus darbo. Tada, šalindama savo veiksmų padarinius, valstybė imasi finansiškai skatinti tų pačių žmonių įdarbinimą. (Steponavičienė: 2004, 235)

Prie nedarbo mažinimo gali prisidėti **darbuotojų informavimas, konsultavimas ir perkvalifikavimas.** Darbuotojų mokymas ugdant naujus ir papildomus įgūdžius padeda įveikti darbo jėgos pasiūlos neatitikimą paklausai. Tačiau šios paslaugos nėra lemiamos skatinant užimtumo augimą, o šias funkcijas gali ir turi vykdyti privatūs subjektai. Valstybės įstaigos šioje srityje turi išskirtines sąlygas – teikdamos informavimo, darbuotojų atrankos ir mokymo paslaugas, jos gauna valstybės finansavimą, be to, darbdaviai privalo informuoti valstybines darbo biržas apie jų turimas laisvas darbo vietas. Tai reiškia blogesnes sąlygas analogiškų galimybių neturintiems privatiems ūkio subjektams, siūlantiesiems įdarbinimo paslaugas, dėl to nukenčia jų paslaugų kokybė bei didėja kaina.

Kaip rodo statistiniai duomenys ir atliktos apklausos analizė Lietuvoje **kaimo gyventojų gerovė** yra mažesnė nei miestų. Kaimo vietovėse silpnai išplėtotą socialinę

infrastruktūra: mokyklos, vaistinės, gydymo ir kultūros įstaigos, nors susisiekimo infrastruktūra gana gera. Ši prielaida leidžia kaimo gyventojams pasinaudoti miestų socialine infrastruktūra ir darbo vietomis netgi nekeičiant gyvenamosios vietos. Tačiau tai yra sunku padaryti labiau nuo miestų ar rajonų centrų gyvenantiems žmonėms.

Kaimo gerovė galėtų pakilti iš esmės reformavus žemės ūkį, dėl to turėtų sumažėti žmonių, besiverčiančių žemės ūkio veikla, skaičius ir išaugti jų gaunamos pajamos.

Kovojant prieš skurdą ir socialinę atskirtį svarbus vaidmuo tenka **švietimui**. Gyventojų **išsilavinimo lygis**, nedarbas, skurdas ir socialinė atskirtis glaudžiai tarpusavyje susiję ir dažnai vienas kitą lemiantys veiksniai, darantys įtaką žmogaus socialinei raidai. Menkas išsilavinimas lemia prastą profesinį pasirengimą ir nepakankamą kvalifikaciją, reikalingą norint dirbti gerai atlyginamą darbą ir užsitikrinti pakankamą gyventi pajamų šaltinį bei prisitaikyti prie sparčiai kintančių ekonominių ir darbo rinkos sąlygų. Todėl tik kompleksinė priemonių sistema (nuo bendrojo lavinimo mokyklos iki mokesčių sistemos) gali veiksmingai sumažinti neigiamą nedarbo poveikį žmogaus socialinei raidai ir užtikrinti darnią žmogaus ir visos visuomenės plėtrą. Tokios sistemos pagrindą sudaro švietimas ir atitinkamas gyventojų ugdymas.

Vis dar gajos socialinės atskirties riziką padidinančios mokyklos nelankymo, iškritimo iš mokymo įstaigų problema.

Kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi labais varią paramą galima gauti iš **Europos Sąjungos struktūrinių fondų**. Lietuva, tapusi Europos Sąjungos nare, turi galimybę gauti žymią ES struktūrinių fondų bei Sanglaudos fondo finansinę paramą.

Lietuvos Bendrojo programavimo dokumentas 2004-2006 metams yra bendras šaliai skiriamų ES struktūrinių fondų investicijų planavimo dokumentas, nustatantis atitinkamą plėtros strategiją, ES struktūrinės paramos kryptis bei priemones – t.y. kur ir kaip Lietuvoje planuojama investuoti struktūrinių fondų lėšas.

Europos socialinis fondas (ESF) yra pagrindinis finansinis instrumentas, kurio paskirtis yra remti užimtumą ir žmogiškųjų išteklių plėtrą ir taip užtikrinti Europos užimtumo strategijos įgyvendinimą. Pagrindinis ESF paramos tikslas – užkirsti kelią nedarbui ir su juo kovoti, plėtoti žmogiškuosius išteklius ir integraciją į darbo rinką, mažinti socialinę atskirtį, skatinti aukštesnį užimtumo lygį. ESF parama Lietuvai 2004-2006 m. žmogiškųjų išteklių plėtros srityje sieks apie 163,8 mln. eurų. Lėšos bus panaudojamos įgyvendinant 5 priemones: užimtumo gebėjimams ugdyti, darbo jėgos kompetencijai ir gebėjimams prisitaikyti prie pokyčių didinti, socialinės atskirties

prevencija, mokymosi visą gyvenimą sąlygoms plėtoti, žmogiškųjų išteklių kokybei moksliniuose tyrimuose ir inovacijose didinti.

Labai glaudžiai susijusi ir papildanti ESF yra Europos regioninio plėtros fondo priemonė „Darbo rinkos, švietimo, profesinio rengimo, mokslo ir studijų institucijų bei socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra“. Šios priemonės įgyvendinimas, bendradarbiaujant su Švietimo ir mokslo ministerija, leis sustiprinti ir modernizuoti darbo rinkos, švietimo bei mokymo įstaigas, atnaujinti institucijų techninę ir technologinę bazę, išplėtoti socialinių paslaugų įvairovę ir kokybę.

Paskutiniaisiais metais LR Vyriausybė skurdo ir socialinės atskirties problemoms spręsti skiria daug dėmesio tai yra Vyriausybės prioritetinės veiklos kryptis. 2000 m. Lietuvoje buvo parengta Skurdo mažinimo strategija, o vėliau patvirtinti ir šios strategijos įgyvendinimo programa. Programoje nustatyti prioritetiniai tikslai ir priemonės skurdui mažinti. Tai labai svarbūs dokumentai, padedantys visuomenei geriau įsigilinti ir suvokti šiuos klausimus, sustiprinti institucijų veiklą skurdo mažinimo srityje.

Buvo parengtas Bendrosios aprėpties memorandumas, davęs naują postūmį kovai su skurdu ir socialine atskirtimi Lietuvoje. Lietuvos institucijų ir Europos Komisijos bendradarbiavimas rengiant Bendrąjį aprėpties memorandumą suteikė Lietuvai galimybę pasinaudoti ES valstybių narių patirtimi, padėjo tobulinti socialinės atskirties Lietuvoje analizę ir nustatyti socialinės atskirties mažinimo priemones. Vadovaujantis bendrais siekiais, kuriais pagrįstas ES socialinės aprėpties procesas, Bendrajame aprėpties memorandume buvo pasiūlytas įvairiapusės ir išsamios kovos su skurdu ir socialine atskirtimi priemonės. Valstybė gerai supranta šios problemos rimtumą, yra numačiusi ir pripažįsta, kad: (Binkauskienė, Misiūnas: 2004, 124)

- Siekdama įgyvendinti Bendrajame aprėpties memorandume numatytas socialinės aprėpties priemones, valstybė turėtų daugiau lėšų investuoti į atitinkamas veiklos kryptis;
- Svarbus yra ES struktūrinių fondų ypač ESF indėlis, kurį pasitelkus būtų galima plėsti mokymo galimybes socialiai atskirtiems žmonėms – tai leistų pagerinti jų darbo įgūdžius ir sugebėjimą prisitaikyti prie pokyčių ir padėtų sukurti sąlygas nuolatiniam mokymuisi;
- Skurdo ir socialinės atskirties įveikimas yra ilgalaikis procesas, kurio metu yra būtinas nuolatinis pažangos tikrinimas ir stebėseną. Siekiant šio tikslo toliau turi būti atliekamas

tarpžinybinis darbas ir skurdo bei socialinės atskirties klausimų integravimas į visas veiklos kryptis.

IŠVADOS

1. Skurdo sąvoka yra daugiaprasmė, ji kinta vystantis visuomenei ir skirtingai suprantama įvairiose šalyse. Pastaruoju metu su skurdu siejama socialinės atskirties sąvoka. Ši sąvoka integruoja skurdo, socialinių teisių netekimo bei netikrumo dėl jų sąvokas.
2. Kiekvienoje visuomenėje egzistuoja dalis gyventojų, kurie nedalyvauja (yra atskirti) ekonominiame ir socialiniame gyvenime, negali be kitų pagalbos naudotis socialinėmis teisėmis, kenčia dėl nepakankamos savivarbos ar ilgalaikio pažeminimo. Sumažėjus pajamų mažiau tam tikro lygio, neproporcingai pradeda plisti pasitraukimas arba išstūmimas iš aktyvios narystės visuomenėje, t.y. didėja socialinė atskirtis.
3. Ilgai trunkantis nedarbas yra didelė problema ir gyventojų skurdo bei socialinės atskirties šaltinis, sukeliantis ne vien ekonomines, bet ir galias psichologines problemas.
4. Ilgalaikį nedarbą sprendžia bendra užimtumo situacija, instituciniai veiksniai bei ilgalaikių bedarbių asmeninės charakteristikos. Ilgalaikių bedarbių padėtį įtakoja darbuotojų atleidimo taisyklės, terminuotų darbo sutarčių naudojimas, nedarbo pašalpos mokėjimo laikotarpis, finansinis darbdavių skatinimas įdarbinti ilgalaikius bedarbius, ilgalaikių bedarbių kvalifikacijos kėlimo, persikvalifikavimo, mokymo programos.
5. Esant aukštam nedarbo lygiui gana sunku įsidarbinti. O ypač tai sunku padaryti ilgalaikiams bedarbiams, nes paprastai darbdaviai reikalauja gero išsilavinimo, kvalifikacijos, neturinčių sveikatos sutrikimų bei žalingų įpročių, jaunų žmonių.
6. Ilgalaikiai bedarbiai, norėdami įsidarbinti susiduria su tokiomis kliūtimis: jie per ilgą nedarbo laikotarpį praranda kvalifikaciją, įgūdžius ir žinias, praranda pasitikėjimą savimi, dažniau serga įvairiomis fizinėmis ir psichinėmis ligomis.
7. Nepakankamas išsilavinimas apriboja didesnio uždarbio galimybes ir šiai padėčiai ištaisyti yra geresnis bei tinkamesnis išsilavinimas.
8. Vienas iš nedarbo problemos sprendimo būdų yra kvalifikacijos tobulinimas, persikvalifikavimas, o neturintiems profesijos – jos įsigijimas. Bedarbio noras mokytis yra svarbus rodiklis, liudijantis jo aktyvų nusiteikimą atsakingai spręsti bedarbystės problemą.

9. Pagrindinė jaunimo bedarbystės priežastis glūdi švietimo sistemoje, nes ruošiamos specialybės neatitinka ūkio poreikių. Todėl labai svarbi reikšmė tenka švietimo ir profesinio orientavimo sistemos reformoms, kurios galėtų ruošiamą specialistų skaičių ir profesijas pritaikyti prie Lietuvos darbo rinkos poreikių. Švietimo sistema turi būti orientuota į darbo rinką, atsisakyta nepaklausių, neperspektyvių profesijų, kuriamos naujos.
10. Vyresnio amžiaus bedarbiams gana sudėtinga įsitraukti į aktyvią darbinę veiklą. Pakitusios gamybos sąlygos, naujos technologijos nuvertina turėtą išsimokslinimą ir verčia įsigyti naują profesiją ar kvalifikaciją. Todėl reikia plėtoti jų tęstinio mokymosi galimybes, skatinti profesinį ir teritorinį mobilumą, padėti įgyti naują ir paklausią kvalifikaciją ar specialybę. Formuoti darbdavių požiūrį, kad įgytas pagyvenusių žmonių patyrimas ir įgūdžiai gali jiems praversti.
11. Didžiąją dalį darbdavių finansiniai stimulai (mokesčių lengvatos) paskatintų įdarbinti daugiau probleminių darbo rinkos grupių. Tai mažintų darbo kaštus ir skatintų darbdavius įdarbinti probleminius asmenis. Finansinio įmonių skatinimo mechanizmas: mokesčių lengvatos, lengvatinės paskolos, išlaidų kompensavimas už įsteigtas darbo vietas galėtų ilgalaikiams bedarbiams padėti integruotis į darbo rinką.
12. Skatinant probleminių asmenų mobilumą darbo rinkoje reikia tobulinti informavimą ir konsultavimą apie laisvas darbo vietas, įsidarbinimo galimybes, profesinės veiklos, kvalifikacijos kėlimo, darbo paieškos klausimais.
13. Kovoiant su skurdu ir socialine atskirtimi labai svarią paramą galima gauti iš ES struktūrinių fondų.

PASIŪLYMAI

1. Skurdas ir socialinė atskirtis kelia grėsmę politinio stabilumo išsaugojimui, žmogaus socialinei raidai ir net visos planetos pusiausvyrai. Todėl skurdo mažinimo strategija turi apimti visus valstybės politikos aspektus: užimtumo didinimą, ekonomikos augimo spartinimą, žemės ūkio reformos spartinimą, švietimo sistemos tobulinimą ir kt.
2. Ilgalaikio nedarbo mažinimas turi būti pagrindinė politikos nuostata mažinant socialinę atskirtį.

3. Socialinės atskirties mažinimas turi būti vykdomas sistemiškai, kryptingai panaudojant finansinius išteklius, atitinkamai tobulinant teisinę aplinką.
4. Mažinant socialinę atskirtį ypač reikia sustiprinti atitinkamų gyventojų grupių informavimą bei konsultavimą. Skatinti nevyriausybinių organizacijų darbą su šių grupių atstovais, o taip pat skatinti šių grupių atstovų dalyvavimą priimant atitinkamus sprendimus bendruomenės lygmenyje (savivaldybės, seniūnijos).
5. Ypatingas dėmesys turi būti skirtas jaunimo, iš socialinėje atskirtyje esančių šeimų, rėmimui. Tam tikslui būtina aktyviau panaudoti bendrojo lavinimo mokyklų pajėgumus, t.y. nuo ankstyvos jaunystės formuoti atitinkamai teigiamą darbinę motyvaciją.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adamkus V. Prezidento pratarmė // Skurdo būklės Lietuvoje 2001 metų pranešimas.- 2001.
2. Andriušaitienė D. Ilgalaikio nedarbo mažinimo priemonių plėtra // Verslas, vadyba ir studijos. – 2004.
3. Baltic Economic Trends. Prieiga per internetą: www.hhs.se/site, 2005 12 10.
4. Beržinskienė D. Nedarbas ir ekonominės bei socialinės jo pasekmės // Inžinerinė ekonomika. – 2001.
5. Binkauskienė G., Misiūnas A. Skurdo ir socialinės atskirties problema // Lietuvos ekonomikos apžvalga. – 2004.
6. Brazienė R., Guščinskienė J. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje // Filosofija. Sociologija. - 2004, Nr. 4.
7. Economic Policy Institute. Educated, experienced, and out of work: Long-term joblessness continues to plague the unemployed. – 2004. Prieiga per internetą: www.epinet.org/content.cfm/issuebriefs_ib_198, 2005 12 05.
8. European Council. Fight against poverty and social exclusion – definition of appropriate objectives, Brussels, 30 November 2000.- 2001.
9. Čiužas A. Gyvenimo lygio pokyčiai ir nepritekliaus raiška //Socialinės grupės: nepritekliaus žymės.- V. 2004.
10. Gyvenimo lygis ir skurdas 2004 = Living standard and poverty : statistikos rinkinys . – V.,2005.
11. Gruževskis B., Okunevičiūtė- Neverauskienė L. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos // Profesinis rengimas. - 2003, Nr. 6.
12. Gruževskis B. Lietuvos darbo rinkos dinamika // Aljansas. - 1996, Nr. 11.
13. Gruževskis B. Nedarbas - pavojus Lietuvos visuomenei // Lietuvos ūkis. - 1994, Nr. 7/8.
14. Gruževskis B. Socialiai remtinų žmonių užimtumo galimybės // STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. - - 2003, Nr. 2.
15. Gruževskis B. Užimtumo pokyčiai: lanksčių užimtumo formų taikymo galimybių įvertinimas.- V, 2001.
16. Gruževskis B. Žmogaus socialinė raida : užimtumas.- V., 2002.

17. Gutierrez R., Guillen A. M. Protecting the long-term unemployed // European Societies.- 2000, Vol. 2. Issue 2.
18. Kinderis R. Lietuvos darbo išteklių tyrimas : mokomoji knyga.- V., 2004.
19. Ilg R. Long-term unemployment in recent recessions // Monthly labour review.- 1994, Vol. 117, Issue 6.
20. Irrational Knowledge. Paris Riots and Liberal Unemployment. – 2005. Prieiga per internetą: www.irrationalknowledge.com/11-08-2005/paris-riots-and-liberal-unemployment/, 2005 12 05.
21. Lazutka R. Pajamos, vartojimas ir skurdas // Žmogaus socialinė raida.- V., 2001.
22. Lietuvos darbo rinka skaičiais, 2003 / Lietuvos darbo birža. - V, 2004.- 17.
23. Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002-2004 metais programa.- V., 2002 . – 67.
24. Liutikas D. Skurdo mažinimo galimybės Lietuvos kaime narystės Europos Sąjungoje pradžioje // Socialinės grupės: nepritekliaus žymės.- V. 2004.
25. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. Prieiga per internetą: www.europa.eu.int , 2005 12 10.
26. Martinkus B. Darbo ištekliai ir jų naudojimas : monografija.- K, 1998.
27. Matiušaitytė R. Ilgalais nedarbas Europos Sąjungoje // Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros perspektyvos integracijos į Europos Sąjungą kontekste. – 2004.
28. Matiušaitytė R. Jaunimo padėtis Europos Sąjungos darbo rinkoje // Ekonomika ir vadyba. - 2002, Nr. 1(6).
29. Motiekaitienė V. Gyventojų užimtumas // Žmogaus socialinė raida.- V., 2001.
30. Navickas V., Paulavičius K. Darbo rinka : teorija ir valstybės politika.- V, 1999.
31. Nezabitauskas P. Užimtumo didinimo strategija Europos Sąjungoje // Europos integracijos procesai. –K., 2002.
32. Okunevičiūtė-Neveauskienė L., Pocius A. Vyresnio amžiaus žmonių padėties darbo rinkoje ir jų užimtumo galimybių įvertinimas // Lietuvos ekonomikos apžvalga. - 2005, Nr. 1.
33. Paulavičius K. Darbo rinka. – V, 2002 – 173.
34. Petrauskas A. Užimtumo politika - ekonominės politikos dalis // Darbo biržos naujienos. - 2002, Nr. 4.
35. Pocius A., Okunavičiūtė-Neveauskienė L. Ilgalais nedarbo problema Lietuvoje // Filosofija. Sociologija. - 2003, Nr. 1.

36. Pocius A. Ilgalaikio nedarbo pokyčiai Lietuvoje. // Lietuvos ekonomikos apžvalga. - 2002, Nr. 1.
37. Poviliūnas A. Pilietinė visuomenė // Žmogaus socialinė raida.- V., 2001.
38. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2000. – V., 2001.
39. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2000. – V., 2000.
40. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998.- V., 1998.
41. Saraceno Ch., Social exclusion. Cultural Roots and diversities of a popular concept.–2000. Prieiga per internetą:
www.childpolicyintl.org/publications/Saraceno.pdf, 2005 12 15.
42. Skurdo būklės Lietuvoje 2001 metų pranešimas – V., 2001.
43. Steponavičienė G. Skurdas ir nedarbas // Knyga 2004-2008 Seimo nariams ir rinkėjams.- 2004.
44. Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje : mokslinės praktinės konferencijos, vykusios Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos fakultete 2004 m. gegužės 28 d., pranešimų medžiaga (straipsnių rinkinys).- Šiauliai, 2004.
45. Stankevičienė A. Pokyčiai Lietuvos darbo rinkoje 1990-2000 metais // Verslas, vadyba ir studijos. - T. 2.
46. Stankevičius P. Gyvenimo lygio ertinimas //Socialinės grupės: nepritekliaus žymės.- V. 2004.
47. Šaulauskas M.P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė//Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998 – V., 2000.
48. The social situation in European Union.- Luxembourg, 2004.
49. Šimaitytė, R. Nedarbas. Jo priežastys ir pasekmės Lietuvoje = Unemployment. Reasons and results in Lithuania // Mūsų socialinis kapitalas - žinios. –K., 2005.
50. Treigienė D. Nedarbas ir darbo rinkos politikos priemonės // Verslas, vadyba ir studijos. – 2003.
51. Zaleskienė I. Asmuo, visuomenė ir valstybė. Socialinė atskirtis // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998.- V., 1998.

ANKETA

Analizuojame, kokie veiksniai sąlygoja ilgalaikį nedarbą ir kokios yra nedarbo negatyvios pasekmės žmogui ir visuomenei. Tikslui pasiekti sudaryta ši anketa, kurią maloniai prašome užpildyti. Tyrimą atlieka Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto Informacijos visuomenės studijų studentė Irma Daukantiene.

Anketoje pateikiami 22 pusiau uždari klausimai. Prašau perskaityti kiekvieną klausimą ir Jūsų nuomonę labiausiai atitinkantį atsakymą pažymėti nurodytoje vietoje ženklų „X“ arba įrašyti savarankišką atsakymą, galite pasirinkti kelis atsakymų variantus. Anketa yra ANONIMINĖ.

1. Dėl kokios priežasties netekote darbo?

- Baigėsi darbo sutartis
 - Įmonė buvo likviduota
 - Etatų mažinimas
 - Netenkino darbo sąlygos
 - Netenkino darbo užmokestis
 - Dėl pablogėjusios sveikatos
 - Dėl nepakankamo profesinio pasirengimo
 - Kitos (įvardinkite)
-

2. Kiek laiko neturi te darbo?

- Apie 1 m.
- Nuo 1 iki 1,5 metų.
- Nuo 1,5 iki 2 m.
- Nuo 2 iki 3 m.
- 3 m. ir daugiau.

3. Dėl kokių priežasčių neįsidarbinote?

- Nerandu jokio darbo
 - Neturiu profesinio pasirengimo
 - Nerandu darbo pagal įsigytą specialybę
 - Netenkina darbo užmokestis
 - Dar neieškojau darbo
 - Kita (įvardinkite)
-

4. Kokį darbą sutiktumėte dirbti?

- Bet kokį darbą
 - Darbą pagal specialybę
 - Gerai apmokamą darbą
 - Kita (įvardinkite)
-

5. Ar esate užsiregistravęs darbo biržoje?

- Taip
- Ne
- Planuoju registruotis

6. Dėl kokių priežasčių registravotės darbo biržoje?

- Norėdami susirasti darbą
 - Norėdami įsigyti specialybę
 - Norėdami persikvalifikuoti
 - Norėdami gauti bedarbio pašalpą
 - Kita (įvardinkite)
-

7. Ar darbo birža siūlė persikvalifikuoti ar dalyvauti kokiose nors programose?

- Siūlė
- Nesiūlė
- Žada siūlyti ateityje

- Kita (įvardinkite)
-

8. Ar esate pasirengęs persikvalifikuoti ar pakeisti specialybę?

- Taip
 - Ne
 - Taip, jei tai padėtų įsidarbinti
 - Kita (įvardinkite)
-

9. Ar bedarbio pašalpa šiuo metu yra vienintelis Jūsų pajamų šaltinis?

- Taip
 - Retkarčiais atlieku atsitiktinius darbus
 - Dar negaunu bedarbio pašalpos
 - Jau negaunu pašalpos
 - Kita (įvardinkite)
-

10. Ar praradus darbą labai pasikeitė Jūsų (ir Jūsų šeimos) finansinė padėtis?

- Labai pasikeitė
 - Pasikeitė nežymiai
 - Gyvename iš santaupų
 - Nepasikeitė
 - Kita (įvardinkite)
-

11. Ar dėl prarasto darbo pasikeitė Jūsų (ar Jūsų šeimos) gyvenimo būdas?

- Pasikeitė
 - Pasikeitė, tačiau nežymia
 - Nepasikeitė
 - Kita (įvardinkite)
-

12. Ar dėl prarasto darbo pasikeitė Jūsų santykiai su šeimos nariais ar artimais draugais?

- Labai pasikeitė
 - Pasikeitė nežymiai
 - Nepasikeitė
 - Kita (įvardinkite)
-

13. Kaip Jūsų gyvenimą veikia darbo praradimas?

- Patyrėte stresą
 - Pablogėjo sveikata
 - Pasikeitė santykiai su šeimos nariais
 - Praradote draugus
 - Niekas nepasikeitė
 - Kita (įvardinkite)
-

14. Ar dėl prarasto darbo pablogėjo Jūsų gyvenimo kokybė?

- Taip, sumažėjo išlaidos poilsiui
 - Atsisakėte pramogų
 - Sumažėjo išlaidos maistui ir vaistams
 - Gyvenimas nepablogėjo
 - Kita (įvardinkite)
-

15. Kokios pajamos tenka Jūsų šeimos nariui?)

- Iki 100 lt
- 100-200 lt
- 200-300 lt
- 300-400 lt
- 400-500 lt
- nuo 500 Lt. ir daugiau

16. Ar praradęs darbą jaučiate socialinę atskirtį (izoliaciją)?

- Taip
- Ne
- Kita (įvardinkite)

17. Jūs esate:

- Moteris
- Vyras

18. Jūsų amžius yra:

- Iki 20 metų
- Nuo 20 iki 25
- Nuo 25 iki 35
- Nuo 35 iki 45
- Nuo 45 iki 55
- 55 ir daugiau

19. Jūsų išsilavinimas yra:

- Aukštasis
- Aukštesnysis
- Vidurinis su prof. kvalifikacija
- Vidurinis
- Nebaigtas vidurinis

20. Jūs gyvenate:

- Mieste
- Miestelyje
- Kaime

21. Ar jūsų šeimoje yra nepilnamečių vaikų kuriuos turite išlaikyti?

- Taip

- Ne

22. Ar Jūsų šeimoje (be Jūsų) dar yra nedirbančių?

- Yra
- Nėra

AČIŪ UŽ PAGALBĄ